

ULUSLARARASI HUKUK AÇISINDAN “SİĞİNMA”, “GÖÇ”, “NÜFUS MÜBADELESİ” “VATANSIZLIK” GİBİ “SİLAHLI ÇATIŞMA” BAĞLANTILI NÜFUS SORUNLARI

Özden SAV*

SUNUŞ:

Uluslararası Hukuk (1950’lerdeki adıyla “Devletler Hukuku”) öznesi devlet olan hukuk dalı olarak betimlenirdi. 20. Yüzyılda yaşanan değişimlerin ışığında günümüz anlayışında ise, öznesi devletlerin yanı sıra, hükümet dışı örgütlerin¹ (NGO - yani gönüllü ve uluslararası düzlemde de etkin çalışmalarını sürdüren kurumlar, derneklerin yanı sıra, evrensel ve bölgesel örgütlerin² olduğu hukuk dalı olarak betimlenmektedir.

Uluslararası Hukuka ilişkin kurallar özellikle son yıllarda öylesine dallanıp budaklanmıştır ki, artık bu karmaşık alana ilişkin bilgi sahibi olmadan, hele ki yaşadığımız günlerde, salt hukuk fakültesinde kazanılan bilgilerle hukukçuların sağlıklı biçimde yorum yapamayabilecektir. Açıklanan kaygıyla kaleme alınan bu yazıda, barış zamanında uygulanan hukuk “Uluslararası Kamu Hukuku”³ derslerinin genelini konusu, ya da ilk kitabı olan “barış zamanında geçerli olan uluslararası hukuk” kapsam dışı bırakılmıştır. Silahlı çatışma durumunda (eski adıyla savaş zamanında) uygulanan hukuk kuralları ise Uluslararası Hukukun ikinci kitabı ya da ikinci başlığıdır. Örneğin,

* Avukat., Doktor

¹ Bunlar (NGO), hükümet dışı kurumlardır ve gönüllülük esası üzerine kuruludurlar, yani derneklerdir. Bir başka anlatımla devletten akçalı yardım almayan örgün çevrenin korunmasında ya da insan hakları gönüllüsü olarak çalışan derneklerdir, uluslararası düzlemde de etkin çalışmalarını sürdürürler. Örneğin, Greenpeace International ve Amnesty International en bilinen örnek dernekler olarak verilir ki bunların bütçeleri devlet tarafından desteklenmez.

² Burada BM/UN, UPF/IMF, DTÖ/WTO gibi evrensel ve AB, Afrika Birliği Örgütü, İslam Konferansı, ASEAN gibi bölgesel örgütlerden söz edilmektedir.

³ İng.Public International Law, Fr.Droit International Public.

Suriye’de sürmekte olan “iç savaş” günümüzde geçerli olan silahlı çatışma kuralları çerçevesinde “uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışma” adını taşır. Bu durum, yani Suriye’deki çatışmalar anılan bu ikinci başlık altında yer almaktadır.

Bu yazıda, bu iki alan (başka bir anlatımla barış ve silahlı çatışma) arasında kalan “gri bölge”den söz edilecektir. Bu alanda, örneğin barış zamanında geçerli olan insan hakları rejiminin askıya alınabildiği olağanüstü durumların yanısıra çatışmaya varmayan iç gerginlikler sırasında yaşanan, toplu göç, iltica (sığınma) gibi nüfus hareketleri olarak örnekleyebileceğimiz durumlarda uygulanan uluslararası hukukun geçmiş örnekleri sorgulanacaktır.

Akademik olarak herhangi bir anlam taşımayan “gri alan” terimi, salt anlatım kolaylığı gözetilerek kullanmayı yeğlediğimiz bir terimdir. Bu, ilan edilmiş olan yani topyekün silahlı çatışma (savaş) ve uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışma ile tam barış arasındaki dönemi ifade etmektedir. Sözü edilen gri dönemde karşılaştığımız sorunlar, gerçekte bölgemizde yaşadığımız günlere denk düşmektedir. Barışla çatışma arasındaki bu dönemlerde sıklıkla karşımıza çıkan sorunları şöyle sıralayabiliriz:

- (i) sığınma (iltica),
- (ii) göç (hicret),
- (iii) vatansızlık kişiler (haymatlos).

Bu çalışmanın yapılmasına önayak olan işte anılan bu sorunlara ilişkin olan hukuk kurallarının tarih içindeki gelişiminini anımsamaktır.

Bu çalışmanın yapılmasına gerek duyulma nedeni:

Özellikle 2010’dan bu yana komşumuz Suriye’de sürmekte olan iç savaş⁴ dolayısıyla dünyayı etkileyen Suriye vatandaşlarının yurt dışına kaışı, üçüncü ülkelere sığınma olanağı aramaları, yollarda çekilen

⁴ Günümüzde “Uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışma” denir. Suriye’deki çatışmaların iç savaş olduğu, Rusya Federasyonu ve Çin Halk Cumhuriyeti’nin direnmesi nedeniyle BM Güvenlik Konseyi’nde 2012 yılında alınan bir dizi kararda iç savaş olarak adlandırılmadı ancak, Suriye’ye gereken insancıl yardımın önü açılacak biçimde bir dizi karar kabul edilmişti.

sefalet, yokluk, eziyet, varılan ülkelerde karşı karşıya kalınan yabancılara karşı gösterilen ayırimcılık, tarihsel olayları anımsamayı gerektirdiğini düşündürdüğü için bu çalışma yeniden kaleme alınmıştır.

Anılan gri alandan önce ilk olarak, silahlı çatışmalarda uygulanan hukuk kurallarına değinmenin yerine olacağı düşünülmüş ve bu konuda kısa bir anımsatma yapma yoluna gidilmiştir:

Silahlı çatışmalarda uygulanan kurallara XX. Yüzyıla gelene dek “**savaş hukuku**” deniyordu. II. Dünya Savaşı boyunca ve sonrasında yaşananlardan edinilen deneyimle yaratılan hukuk (Nürnberg, Tokyo savaş suçları mahkemeleri, soykırım suçu sözleşmesi gibi) kurallarına ‘insancılık’ ögesinin eklenmesiyle sonuçlanmıştır. Bu nedenle, günümüzde artık sıcak savaş sırasında uygulanan hukuk kurallarına uluslararası insancıl hukuk diyoruz. İlk soru uluslararası insancıl hukukun ne olduğudur:

I. ULUSLARARASI İNSANCIL HUKUK nedir?

A. Terim sorunu:

Uluslararası hukukun ilgi alanını **barış** zamanında uygulanan kuralların oluşturduğu kuşkusuzdur. Silahlı çatışma⁵, B.M. (Birleşmiş Milletler - UN) örgütünün kurulmasından başlayarak yaşanan gelişmeler ışığında **savaş** kavramının yerini alan kavramdır⁶. Savaş, yani silahlı çatışma ilke olarak ayrık bir durum (istisna) niteliğindedir. Barış zamanında geçerli olan hak ve özgürlüklerin tamamının, ayrık durum niteliğindeki silahlı çatışmalarda da uygulanmaya devam etmesi beklenemez. Silahlı bir çatışma durumunda geçerli olan hukuk, Uluslararası Hukukun ikinci ilgi alanıdır ve yüzyıllar içindeki farklı deneyimlerden türeyen bu ikinci düzenleme alanı ise “silahlı çatışma hukuku” günümüzde Uluslararası İnsancıl Hukuk olarak anılır.

1. “Silahlı çatışmalar”ın nasıl ve ne zaman hukukun konusu durumuna geldiği, sorgulanması gereken ilk sorudur: Silahlı çatışmaların, genel olarak Uluslararası Hukuk kapsamına girmesi, ilk kez

⁵ Silahlı çatışma kavramı, BM’nin kurulmasıyla başlayan gelişmeler ışığında savaş teriminin yerini almıştır.

⁶ Kavramların önem taşıdığı bir uzmanlık alanı olan hukuk bakımından anılan kavramlar üzerinde durmayı bir görev saydım.

'deniz çatışmaları'na (muharebelerine) ilişkin kuralları getiren **1856 tarihli Paris Bildirgesi** ile başlamıştır.

Bunu, **1864 tarihli Savaş Alanında Yaralıların Durumunun İyileştirilmesine** ilişkin **Cenevre Sözleşmesi** izlemiştir⁷. 1864 tarihli düzenlemenin içerdiği kuralları deneyimler ışığında geliştiren düzenlemeler 1920'lerde yapılmış ancak Dünya Savaşı bu düzenlemelerin yürürlüğe girmesinden önce araya girmeştir. Dolayısıyla, beklenen değişiklikler II. Dünya Savaşı sonrasında kabul edilen **1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri**'yle gelmiştir. Bu antlaşmalara gelene dek Uluslararası Hukukun ilgi alanını, "savaş" olarak anılan "devletler arasındaki ve belirli yoğunluktaki silahlı çatışmalar" oluştururken, günümüzde geçerli olan 1949 Cenevre Sözleşmeleri, silahlı çatışmaları düzenleyen kuralları içermektedir.

Bununla ne ifade ediliyor? Savaş hukuku gerçekte, çatışmanın üç grup devlet bakımından etkilerini kapsamak zorundadır:

- (i) savaşan devletler arasındaki hukuksal durum,
- (ii) savaşın (çatışmaların) üçüncü devletler üzerindeki hukuksal etkileri,
- (iii) tarafsız devletlerin durumu.

Burada sayılan kurallar bütünü "savaş hukuku" (**law of war**) adı altında ele alınmıştır⁸.

II. Dünya Savaşı sonrasında, özellikle bu savaştaki deneyimler ışığında buraya kadar sayılan antlaşma metinleri yeniden gözden geçirilmiştir. Böylece, günümüzde de geçerli olan **1949** yılında imzalaya açılan Cenevre Sözleşmeleri (dört sözleşmeden oluşur) silahlı çatışmaya ilişkin kurallar yenilenmiştir. İmzalandığı yer ve tarih dolayısıyla **1949 Cenevre Sözleşmeleri** olarak anılan bu antlaşmalardan, imzasından bu yana sözkonusu hukuk dalının özellikle bireylerin korunmasına verilen önemin altını çizmek amacıyla "uluslararası insancıl hukuk"

⁷ Konuya ilişkin antlaşmalar katalogu hayli kalındır. 1864 Cenevre Sözleşmesi, savaşa taraf olan devletlerin düzenli orduları mensuplarına (savaşçılar) ilişkin kuralları getirir.

⁸ Prof. Dr. Hüseyin Pazarcı, Uluslararası Hukuk Dersleri (Turhan Kitabevi, Ankara, 2009) 4. Cilt, Sh.127; G. Schawarzenberger And E.D.Brown, A Manual Of International Law(6th Ed., Professional Books Ltd. 1976) Sh. 155-173

(**international humanitarian law**) olarak anılmaya başlanmıştır. “Savaş hukuku” devletlerin kullanabilecekleri savaş araç ve yöntemlerini düzenlerken, “insancıl hukuk” (savaşan olsun, sivil olsun) kişileri esirgemeyi, silahlı çatışmaların gerek insan, gerek doğa ve insan yapısı varlıklar üzerindeki etkilerini azaltmayı amaçlamaktadır⁹. Özetlemek gerekirse her iki disiplin de, (i) savaş hukuku ve (ii) uluslararası insancıl hukuk temelde düşmanlıkların, başvuru saldırgan yöntemlerinin kontrol altına alınmasını hedefler. II. Dünya Savaşı sonrasındaki bağımsızlık hareketleri özellikle, 1949 Cenevre Sözleşmelerine ek olan imzaya açılan 1977 tarihli I. ek Protokol’de düzenlenmiştir. Öğretide ve BM Örgütü çerçevesinde, savaşa ilişkin uluslararası hukuk kurallarını belirlemek için giderek ağırlıklı olarak “silahlı çatışmalar hukuku” (**law of armed conflicts**) terimi kullanılmaya başlamıştır¹⁰. Bu gelişme, 1949 Cenevre Sözleşmeleri’nin, II. Dünya Savaşı sonrasında yaşanan eski sömürgelerde sömürgeci devletlere karşı bağımsızlık için verilen savaşımın yaşandığı dönemde genişleyen silahlı çatışma yelpazesi kapsama beklentisinin sonucu olarak Cenevre Sözleşmeleri m.1-3 ve ek Protokollerle türlü çatışmalar düzenlenmiştir. Böylece, günümüzde “silahlı çatışma” kavramı, “iki ya da daha çok devlet”¹¹ arasındaki ilan edilmiş topyekün savaşın yanı sıra, “bir devlet içinde belirli silahlı grupların karşıt savlarını kuvvet kullanmak yoluyla birbirlerine kabul ettirmeye çalıştıkları durumları¹² kapsamaktadır.

2. Silahlı çatışma, Uluslararası Hukukun barış zamanında geçerli olan kurallarının yanı sıra ikinci bir parçasını oluşturur. Bu hukuk alanına özgü kaynaklar da, tıpkı genel olarak Uluslararası Hukuk kaynakları gibidir. Dolayısıyla, bir silahlı çatışma durumunda geçerli olacak hukuk kurulunun var olup olmadığının yanısıra: Uluslararası Adalet Divanı Statüsü’nün 38.maddesinden yararlanılarak, şu kaynaklar araştırılabilir:

⁹ Elizabeth Chadwick, Self-Determination, Terrorism And The Humanitarian Law Of Armed Conflict, Sh.5.

¹⁰ Pazarci, a.g.e, Sh.128-138

¹¹ Burada “devletten devlete karşı yürütülen topyekün silahlı çatışmalar” anlatılmaktadır.

¹² Bu ise eski terminolojiyle “iç savaş” olarak adlandırılan bir egemen devletin ülkesinde farklı silahlı gruplar aramsındaki ya da silahlı grup ile devlet arasındaki çatışmayı anlatır.

- (i) antlaşmalar, (ii) yapılageliş (örf adet hukuku / teamül), (iii) hukukun genel ilkeleri ve (iv) yardımcı kaynak olarak da, mahkeme kararları ve öğretiyi bakılmalıdır¹³.

a) Antlaşmalar:

Savaşan taraflar arasında akdedilen iki taraflı anlaşmalar (ateşkes anlaşmaları, esirlerin mübadelesi vb), silahlı çatışmalar hukukuna eski çağlardan buyana katkıda bulunmaktaysa da, çok taraflı antlaşmalar ancak 19. Yüzyılın ortalarından başlayarak silahlı çatışmalar hukukunun bağımsız bir kaynağını oluşturur¹⁴.

Başlıca Antlaşmalar¹⁵:

İlki yukarıda belirtilen 1856 Paris Bildirgesi olan çok taraflı antlaşmaların başlıcaları şunlardır:

- I. Savaş yöntem araçlarını ilk kez düzenleyen 22.08.1868 tarihli, (yaranananların çok çekmesine neden olacağı için 300 gramdan hafif bombaların fırlatılmasını yasaklayan) Saint Petersburg Bildirisi¹⁶,
- II. 29.07.1899 tarihli Kara Savaşlarına ilişkin (savaş meydanındaki ordu mensupları, yani savaşçıların durumlarına ilişkin) II sayılı Lahey Sözleşmesi ile 1864 Cenevre Sözleşmesinin deniz savaşlarına uygulanmasını düzenleyen III sayılı La Haye Sözleşmesi¹⁷,
- III. 06.07.1906 tarihli Cenevre Savaş Alanında Yaralıların ve Hastaların Durumunun İyileştirilmesi Sözleşmesi¹⁸,

¹³ Aslan Gündüz, Milletlerarası Hukuk Temel Belgeler, Sh.16

¹⁴ Encyclopedia Of Public International Law, Cilt 4, Sh.317; ayrıca tüm İnsancıl Hukuk antlaşma metinleri için ABD'deki Yale Üniversitesi tarafından derlenen ve izlenen Avalon Projesinden yararlanılabilir.

¹⁵ Amaç burada, uluslararası insancıl hukuktaki temel antlaşmaların bir katalogunu anımsatmaktır.

¹⁶ Osmanlı İmparatorluğu'nun 05.07.1865'de taraf olduğu Sözleşme metni için bkz. Türkiye Kızılay Derneği, Kızılay ve Kızılhaç'ın Milletlerarası Kaynakları, Ankara, 1964, Sh. 13-16

¹⁷ Osmanlı İmparatorluğu'nun 12.06.1907'de her ikisine de taraf olduğu Sözleşmelerin metinleri için bkz. Düstur, I. Tertip, yeni baskı Cilt 7, Sh. 307 vd; ayrıca III sayılı Sözleşme metni için, Türkiye Kızılay Derneği, aynı yapıt, Sh. 19-22

¹⁸ Osmanlı İmparatorluğu'nun 03.09.1907'de katıldığı bu Sözleşme metni için bkz. Türkiye Kızılay Derneği, aynı yapıt, Sh. 24-32

IV. 18.10.1907 tarihli aşağıda belirtilen **Lahey Sözleşmeleri**¹⁹;

- III sayılı Çatışmaların Başlamasına İlişkin Sözleşme;
- IV sayılı Kara Savaşları Kuralları Sözleşme;
- V sayılı Kara Savaşında Tarafsızların Hak ve Görevlerine İlişkin Sözleşme;
- VI sayılı Çatışmaların Başlangıcında Ticaret Gemilerine Uygulanacak Muameleye İlişkin Sözleşme;
- VII sayılı Ticaret Gemilerinin Savaş Gemisi Durumuna Sokulmasına İlişkin Sözleşme;
- VIII sayılı Denizaltı Mayınlarının Dökülmesine İlişkin Sözleşme;
- IX sayılı Savaş Zamanında Denizden Bombalama Konusunda Sözleşme;
- X sayılı Deniz Savaşı Kuralları Sözleşmesi;
- XI sayılı Deniz Savaşında Zorlım Hakkının Sınırlandırılması Sözleşmesi;
- XII sayılı Uluslararası Zorlım Mahkemesi Kurulması Sözleşmesi;
- XIII sayılı Deniz Savaşında Tarafsız Devletlerin Hak ve Görevlerine İlişkin Sözleşme;

V. XIV sayılı Balonlardan Patlayıcı Madde Atılmasının Yasaklanmasına İlişkin Sözleşme

VI. 17.06.1925 tarihli Cenevre Boğucu, Zehirleyici ve Benzeri Gazların Ve Bakteriyolojik Araçların Kullanılmasının Yasaklanması Protokolü²⁰,

VII. 27.07.1929 tarihli Cenevre Savaş Alanında Yaralı ve Hastaların Du-

¹⁹ Osmanlı İmparatorluğu 1907 Lahey Konferansı'na katılarak anılan Sözleşmeleri imzalamış olmakla beraber, daha sonra ne Osmanlı İmparatorluğu'na ne de Türkiye Cumhuriyetine onaylanan bu 1907 Sözleşmelerine Türkiye hiçbir biçimde taraf olmamıştır. 1907 Lahey Sözleşmelerinin Türkçe çevirileri için bkz. Sicilli Kavanin, Cilt XI, Sh.579 vd.

²⁰ Türkiye Cumhuriyeti'nin 07.11.1929 tarihli bir yasayla onaylayarak taraf olduğu Protokol metni için bkz. R.G., 20.11.1929, Sayı 1097

rumunun İyileştirilmesine İlişkin Sözleşme İle Savaş Tutsaklarına Muameleye İlişkin Sözleşme²¹,

VIII. 12.08.1949 tarihli aşağıda belirtilen **Cenevre Sözleşmeleri**²²,

- I sayılı Harp halindeki Silahlı Kuvvetlerin Hasta Ve Yaralıların Vaziyetlerinin Islahı Sözleşmesi;
- II sayılı Silahlı Kuvvetlerin Denizdeki Hasta, Yaralı Ve Kazazedelerinin Vaziyetlerinin Islahı Sözleşmesi;
- III sayılı Harp Esirleri Hakkında Tatbik Edilecek Muameleye Dair Sözleşme;
- IV sayılı Harp Zamanında Sivillerin Korunmasına Dair Sözleşme

IX. 14.05.1954 tarihli Silahlı Bir Çatışma Halinde Kültür Mallarının Korunmasına Dair Sözleşme ile ek Protokol²³,

X. 08.06.1977 tarihli 1949 Cenevre Sözleşmelerine ek olarak düzenlenen şu iki Protokol²⁴:

- I sayılı Uluslararası Silahlı Çatışmalarda Mağdurların Korunması Protokolü;
- II sayılı Uluslararası Nitelikte Olmayan Silahlı Çatışmalarda Mağdurların Korunması Protokolü ²⁵.

Günümüzde uygulanan silahlı çatışmalar hukukunda, 1907 Lahey Sözleşmeleri, III, XII ve XIV sayılı Sözleşmelerinin dışında büyük ölçüde, 1949 Cenevre Sözleşmeleri ise tümüyle yürürlükte. Bu sözleşmelerin hükümlerinin kısa bir değerlendirmesi yapıldığında aşağıdaki tablo görülmektedir:

²¹ Türkiye'nin 26.03.1931 tarihli bir yasayla onaylayarak taraf olduğu bu iki Sözleşmenin metni için bkz. R.G., 07.04.1931, Sayı 1768 (Bundan sonra taraf olduğumuz antlaşmaların dili bakımından R.G.'de yer alan resmi çeviriye sadık kalınacaktır.)

²² Türkiye'nin 21.01.1953 tarihli bir yasayla onaylayarak 10.02.1954 tarihinden itibaren taraf olduğu bu Sözleşme metinleri için bkz. R.G., 30.01.1953, Sayı 8322; Düstur, III Tertip, Cilt 34, Sh.183

²³ Türkiye'nin onaylayarak taraf olduğu bu Sözleşme ve Protokol metinleri için bkz. R.G., 08.11.1965, Sayı 12145

²⁴ Türkiye Cumhuriyeti Devleti, bu Protokollere taraf olmamıştır.

²⁵ Türkiye'nin bu iki Protokol'e taraf olmadığı burada vurgulanmalıdır.

Lahey (La Haye) Hukuku: La Haye hukuku, savaşın zarar verme yöntem ve araçlarının sınırsız olmadığı düşüncesinden doğmuştur (La Haye Yönetmelikleri, md.22). Savaşın arasındaki ilişkilere yönelik olarak, bütün muharebe alanlarında geçerli olan kuralları arasında, aşırı derecede zarar verme, yaralama ya da gereksiz acı çektirmenin yasaklanması örnek olarak gösterilebilir

Cenevre Hukuku: Cenevre hukuku, belli kategorilerdeki kişilerin savaşın etkilerinden korunmasının gerekliliği anlayışından doğmuştur. 1949 yılı itibarıyla bu şekilde korunan “savaş mağdurları” kategorisi, yaralıları, hastaları, askeri gemi kazazedelerini, savaş esirlerini ve düşmanın etkisi altındaki sivilleri içerecek biçimde genişlemiştir. Cenevre hukukunun temel ilkesi, sözkonusu kişilerin haklarının her türlü şart altında “itibar edilip, korunması” (**respected and protected**) yönündedir. 1949 tarihli dört Cenevre Sözleşmesi ve 1977 ek Protokoller’in ilgili maddeleri, bu temel hakları ayrıntılı kurallara haline getirmiştir.

b) Yapılageliş Hukuku:

Silahlı çatışmalar hukuku kurallarının bir bölümü devletlerin yapılageliş (örf adetleri/teamül) çerçevesinde oluşmuştur. Bu konudaki yapılageliş kurallarının bir bölümü çok taraflı antlaşmalar ile belirlenirken, bir bölümü devletlerin silahlı çatışmalar sırasında ve hatta barış zamanında belirli bir konuya ilişkin olarak açıklanan hukuki görüş(**opinio juris**), silahlı kuvvetlerle ilgili yasa ve yönetmelikler ya da verilen emir ve talimatları aracılığıyla belirlenmektedir. Günümüzde öğretide, zaman zaman 1907 Lahey ve 1949 Cenevre Sözleşmesi hükümlerine genel bir biçimde yapılageliş değeri tanıma eğilimi bulunmaktadır²⁶.

c) Hukukun Genel İlkeleri:

Hukuk genel ilkeleri çatışmalar hukukunda özel bir önem taşımaktadır. Bu ilkeler, geçmişte ve halen, daha çok ülkelerin iç hukuklarında yer alan ve ortak hukuk değerlerini içeren kurallardan oluşmuşsa da, ilkelerin uluslararası hukuk boyutu daha önemlidir. Bu ilkeler temel antlaşmaların hükümlerinde ya da dibacelerinde (giriş) yer alabilir-

²⁶ Pazarcı, a.g.e. Sh.133

ler²⁷. Örneğin, 1899 ve 1907 Lahey Kara Muharebeleri Sözleşmeleri'nin 23/e maddesinde yer alan "gereksiz acı vermeme" (unnecessary suffering) ilkesi²⁸ ile 1949 Cenevre Sözleşmelerinde yer alan "insanlığa aykırı muamele yapmama" (**humane treatment**) ilkesi, öğretide hukuk genel ilkesi nitelikli kurallar olarak belirlenmiştir.

b) Yargı kararları ve Öğreti:

Yargı kararları ve öğretiden oluşan "yardımcı kaynaklar", silahlı çatışmalar hukukunun birçok kuralının varlığının saptanmasında ya da anlamının ve kapsamının belirlenmesinde rol oynamaktadır.

c) Kılavuz İlkeler:

1. Son yıllarda, yukarıda sayılan kuralların özünü oluşturan ve bir tür kılavuzluk görevi gören silahlı çatışmalara ilişkin birtakım temel ilkelerinden (**fundamental rules of armed conflicts**) bahsedilmektedir²⁹. 1979 yılında Uluslararası Kızılhaç Komitesince derlenen bir belgede yer alan bu ilkeler silahlı çatışmalar hukuku kurallarının ve kavramların dayandığı temel ilkeleri göstermekte olup, uygulanan uluslararası hukuk açısından kendi başlarına bir bağlayıcılığa sahip bulunmamakta ve yalnızca bir tür kılavuz (rehber) görevi görmektedir³⁰. Uluslararası Kızılhaç Komitesince hazırlanan "Temel İlkeler" listesinde şu ilkeler bulunmaktadır:
- I. Çatışma dışı (**hors de combat**) kalan ya da çatışmalara doğrudan katılmayan kişilerin yaşamlarına ve bedensel ve ruhsal bütünlüklerine saygı gösterilecektir. Bu kişiler her türlü durumda korunacak ve onlara karşı hiçbir olumsuz ayırım yapılmadan insanca davranılacaktır (muamele görecektir)³¹.
- II. Teslim olan ya da çatışma dışı bulunan bir düşmanın öldürülmesi ya da ona zarar verilmesi yasaklanmıştır³².

²⁷ Encyclopedia Of Public International Law, Cilt 4, Sh.317

²⁸ Gereksiz acı vermeme ilkesi St. Petersburg Bildirgesi'nin yazılmasına da önayak olan temel anlayıştır.

²⁹ Etudes et Essais sur le Droit International Humanitaire et Sur Les Principes de la Croix-Rouge en l'honneur de Jean Pictet (Martinus Nijhoff Publishers)

³⁰ Pazarcı, a.g.e., Sh. 135-137

³¹ Anılan ilke 1949 Cenevre Sözleşmeleri'nin ortak 3. Maddesinin ilk bendinde kabul edilmektedir.

³² Anılan ilke 1899 II sayılı Lahey Sözleşmesi ile 1907 IV sayılı Lahey Sözleşmesine

- III. Yaralılar ve hastalar çatışmada, yetkisi altında kaldıkları tarafça toplanacak ve tedavi edilecektir. Bu koruma sağlık personeli, kurumunu, araçlarını ve donanım, malzemelerini kapsamaktadır. Kızılhaç (Kızılay) amblemi bu korumayı getiren amblem olup, bu amblemlere saygı gösterilecektir³³.
- IV. Yakalanmış savaşçıların ve karşı tarafın denetimi (otorite) altındaki sivillerin yaşamlarına, onurlarına, kişisel haklarına ve inançlarına saygı gösterilecektir. Bu kişiler her türlü şiddetten ve zararlarla karışık (reprisal) korunacaktır. Bu kişiler aileleriyle haberleşme ve yardım alma hakkına sahiptir³⁴.
- V. Herkes temel adli güvencelerden yararlanma hakkına sahiptir. Hiç kimse yapmadığı bir fiilden dolayı sorumlu tutulamaz. Hiç kimse bedensel ya da ruhsal işkenceye, bedensel eziyete ya da acımasız ve alçaltıcı muameleye tabi tutulamaz³⁵.
- VI. Bir çatışmanın tarafları ve onların silahlı kuvvetleri savaş yöntemi ve araçları bakımından sınırsız bir seçime sahip değildir. Gereksiz kayıplara ya da aşırı acılara neden olacak nitelikteki savaş yöntemleri ve araçlarının kullanımı yasaklanmıştır³⁶.
- VII. Bir çatışmanın tarafları, sivil halkı ve mülkiyeti korumak amacıyla, sivil halkı savaşçılardan her zaman ayıracaktır. Ne sivil kişiler ne de sivil mallar, askeri saldırının hedefi olamaz³⁷.
3. Uluslararası hukukun silahlı çatışmalara ilişkin kaynakları yukarıda açıklanmış olup, silahlı çatışmalarda uygulanacak hukukun belirlenebilmesi için öncelikle silahlı çatışma türlerinin incelenmesi gerekmektedir.

³³ ekli Yönetmeliklerin (Regulations) 23/c. maddesinde kabul edilmektedir
1949 Cenevre Sözleşmelerinin ortak 3/2. maddesinde daha genel biçimde kabul edilmiş olan bu ilke, 1977 Cenevre Sözleşmelerine ek I. Protokol'ün II. Bölümünde ve II. Protokol'ün III. Bölümünde geliştirilerek teyit edilmiştir.

³⁴ Anılan ilke, 1949 Cenevre Sözleşmeleri'nin ortak 3.maddesi, ilk fıkrası ve 1977 II Protokolü 4-5. maddesinde kabul edilmektedir.

³⁵ Anılan ilke 1949 Cenevre Sözleşmeleri'nin ortak 3/1. maddesi ve 1977 II Protokolü 6/2. maddesinde kabul edilmektedir.

³⁶ Anılan ilkenin başlıca öğeleri 1899 Lahey II sayılı Sözleşmesi ve 1907 Lahey IV sayılı Sözleşmesinin Yönetmeliklerinin 22 ve 23/a ve (e) maddeleri ile 1977 Cenevre I. Protokolü 35/1. maddesinde yer almaktadır.

³⁷ Anılan ilke 1977 Cenevre I. Protokolü 48., 57. ve 58. maddelerinde kabul edilmektedir.

(a) Silahlı çatışmalar, çatışmanın taraflarının hukuksal kişiliklerine göre şöyle sınıflandırılabilir:

- i) devletler arası silahlı çatışmalar;
- ii) taraflardan birinin uluslararası örgüt olduğu silahlı çatışmalar;
- iii) bir devletin hükümet kuvvetleri ile hükümete karşı gelen silahlı gruplar arasında silahlı çatışmalar;
- iv) bir devlet ülkesine değişik silahlı gruplar arasında silahlı çatışmalar.

Devletlerarası çatışmalar:

Uygulanan Uluslararası Hukukun B.M. dönemine kadar düzenlediği silahlı çatışmalar, devletler arasında geçen ve genellikle geniş çaplı silahlı çatışmalardan oluşan ³⁸ve “savaş” adı verilen silahlı çatışmalar olmuştur. Uluslararası örgütlerin kuvvet kullanmak suretiyle silahlı çatışmaya katılması ise, B.M.’e gelene kadar hiçbir antlaşmada öngörülmediği için bu konuda herhangi bir hukuksal düzenlemeye gerek görülmemiştir. Bir devletin ülkesinde silahlı grupların gerek hükümete karşı, gerek birbirleri arasında devlet ya da hükümet olabileme yolunda başvurdukları silahlı çatışmalar ise üçüncü devletler bu gruplara devlet, hükümet, “savaşan” ya da “ayaklanan” gibi hukuksal statüler tanımadıkça, **uluslararası hukukun kapsamı dışında kalan ve ilgili devletin iç güvenliği çerçevesine giren eylemler** olarak değerlendirilmiştir.

Uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalar:

Uygulanan Uluslararası Hukukun buraya kadar özetlenen kuralları B.M. döneminde ciddi boyutta değişikliğe uğramıştır. Bu değişikliklerden en kapsamlısı, 1949 Cenevre Sözleşmeleri’nin ortak 3. maddesiyle getirilmiştir. Böylece, belirli özellikler gösteren kimi iç çatışmaların da “uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalar” (**non-international armed conflicts**) olarak anılan silahlı çatışmalar, Devlet-

³⁸ I. ve II. Dünya Savaşlarıdır.

ler Hukuku kapsamına alınmıştır ³⁹. (Anılan maddenin Türkçe resmi çevirisi okuma kolaylığı için dipnotta verilmektedir.)

1949 Cenevre Sözleşmelerinin dördünde de ortak olan yukarıdaki 3. madde hükmü ile “uluslararası olmayan silahlı çatışma” kavramı altında kimi silahlı iç çatışmalara özellikle insancıl amaçlı bir takım kuralların uygulanması öngörülmüştür. Bu kavram, daha sonra 14.05.1954 tarihli La Haye Silahlı Bir Çatışma Halinde Kültür Mallarının Korunmasına Dair Sözleşmenin 4. ve 19. maddelerinde yer almıştır. Uluslararası olmayan silahlı çatışma kavramının yer aldığı üçüncü uluslararası hukuk belgesi ise 10.06.1977 tarihli “Uluslararası Olmayan Silahlı Çatışmalarda Mağdurların Korunmasına İlişkin 12 Ağustos 1949 Cenevre Sözleşmelerine Ek II. Protokol” olmaktadır. 1977 tarihli ek II. Protokol ile uluslararası olmayan silahlı çatışmalara ilişkin kuralların daha çok belirginleştirilmesi süreci başlamıştır.

³⁹ Gerçekte Cenevre Sözleşmelerinin özeti olması dolayısıyla kısaca “minyatür sözleşme” olarak da anılan ortak 3. maddenin Türkçe resmi metni aynen aşağıdaki gibidir:

“Madde 3- Milletlerarası mahiyette olmayan bir silahlı anlaşmazlığın Bağlı Devletlerden (Yüksek Âkit Taraflardan) birinin toprakları üzerinde çıkması halinde, anlaşmazlığa taraf olanlardan (teşkil edenlerden) her biri, en az olarak, aşağıdaki hükümleri uygulamakla yükümlü olacaktır:

1. Muhasamata doğrudan doğruya iştirak etmeyen kimseler, silahlarını terk edenler ve hastalık, yaralılık, mevkufuk veya herhangi bir sebeple muharebe dışı kalanlar, ırk, renk, din ve akide, cinsiyet, doğum ve servet veya buna benzer herhangi bir kıstasa dayanan ve aleyhte görülen hiçbir tefrik yapılmadan insani surette muamele göreceklidir.

Bu nedenle, yukarıda bahis konusu kimselere, aşağıdaki muamelelerin yapılması, nerede ve ne zaman olursa olsun memnudur ve memnu kalacaktır:

Hayata, vücut bütünlüğüne ve şahsa tecavüz, her nevi katil, sakatlama, vahşice muamele, işkence ve eziyet;

Rehine almak;

Şahısların izzeti nefislerine tecavüz, bilhassa hakaretamiz ve haysiyet kırıcı muameleler;

Medeni milletlerce elzem olarak tanınan adli teminatı haiz nizami bir mahkeme tarafından önceden bir yargılama olmaksızın verilen mahkumiyet kararları ile idam cezalarının infazı;

2. Yaralı ve hastalar toplanacak ve tedavi edilecektir.

Milletlerarası Kızılhaç Komitesi gibi tarafsız insani bir teşkilat, anlaşmazlık halindeki taraflara hizmetlerini arz edebilecektir.

Anlaşmazlık halindeki Taraflar, bundan başka, hususi antlaşmalar yolu ile işbu Sözleşmenin diğer hükümlerinin tamamı veya bir kısmını yürürlüğe getirmeye çalışacaklardır.

Yukarıdaki hükümlerin uygulanması anlaşmazlık halinde bulunan tarafların hukuki durumları üzerinde bir tesir icra etmeyecektir.”

1949 Cenevre Sözleşmelerinin ortak 3. maddesi ile 1954 Lahey Sözleşmesi'nin 19. maddesinde yer alan "uluslararası olmayan silahlı çatışma" kavramı, anılan Sözleşmelerde doğrudan tanımlanmamıştır. Buna karşılık, 1977 tarihli II. Protokol'ün 1. maddesi tümüyle söz konusu kavramın tanımına ayrılmıştır. Anılan Protokolün 1/1. maddesine göre uluslararası olmayan silahlı çatışmalar, *"Bir Yüksek Akit Tarafın ülkesinde, bu Tarafın silahlı kuvvetleri ile sorumlu bir komutanın yönetiminde, ülkesinin bir bölümünde sürekli ve düzenli askeri hareket yürütmeye izin verecek ve bu Protokolü uygulayacak düzeyde denetim sağlayan ayrılıkçı silahlı kuvvetler ya da örgütlenmiş silahlı gruplar arasında geçen silahlı çatışmalar"* olarak tanımlanmıştır. Protokolün 1/2. maddesinde ise *"Bu Protokol, silahlı çatışma olarak değerlendirilmeyen, sokak hareketleri, ayrı ayrı ve öngörülmemiş bir biçimdeki şiddet eylemleri ve benzeri öteki eylemler gibi iç gerginlik ve iç karışıklık durumlarında uygulanmayacaktır."* hükmü yer almaktadır.

1949 Cenevre Sözleşmeleri'nin ortak 3. maddesi ve 1954 Lahey Sözleşmesi'nin 19. maddesinde yer alan "uluslararası olmayan silahlı çatışma" kavramının anılan Sözleşmelerde tanımlarına yer verilmemiş olması nedeniyle, öğreti özellikle son yıllarda bu Sözleşmelerdeki uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışma kavramının kapsamının 1977 Protokolündeki kavramdan daha geniş olduğu görüşünü taşımaktadır. Kavramın tanımının yapılması çabaları çerçevesinde en geniş ölçüde paylaşılan görüş, Uluslararası Kızılhaç Komitesi'nin oluşturduğu bir uzmanlar komisyonunun raporunda yer alan görüş olup, anılan ortak 3. madde anlamında bir silahlı çatışmanın başkaldırı eyleminin topluca (kollektif nitelikli) olduğu ve en azından (asgari) bir örgütlenmeyi sağladığı zaman gerçekleşeceğini öngörmektedir. Bu görüşe göre, bu nitelikte bir silahlı çatışmanın varlığına karar verebilmek için şu öğelerin değerlendirilmesi gerekmektedir:

- i) çatışmaların süresi;
- ii) çatışmalara katılan başkaldıran grup elemanlarının sayısı ve örgütlenmesi;
- iii) ülkenin bir bölümünde yerleşme ya da eylemde bulunma durumları;

- iv) güvensizlik ortamının derecesi;
- v) mağdurların varlığı;
- vi) hükümetçe düzeni sağlamaya yönelik başvurulmuş önlemler.

Öğretide, yukarıda belirlenen bu öğelere uymayan “sokak hareketleri” (**riots/emeutus**), “terror eylemleri, eşkıyalık” (**banditisme**), vb “iç gerginlikler”in (**internal tension**) ve “iç karışıklıklar”ın (**internal disturbances**) sözkonusu ortak 3.maddedeki uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalar kavramının dışında kaldığı konusunda görüş birliği bulunduğu vurgulanmalıdır. Bu bağlamda, sayılan ve objektif ölçütlere bağlanmaya çalışılan öğelerin değerlendirilmesi ise belirli bir öznelikten (sübjektif) kurtulamamaktadır. Bu nedenle, bu tür durumları değerlendirmenin fiilen çatışmaların ülkesinde geçtiği devletçe yapılması kaçınılmaz olmaktadır.

Yukarıda anıldığı gibi, 1949 Sözleşmelerinden farklı olarak, 1977 tarihli ek II sayılı Protokol’de, bu konuda bir tanım yer almaktadır. Bu tanıma göre salt iç silahlı çatışma niteliği gösteren çatışmaların II. Protokol anlamında uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışma olarak kabul edilmesi için üç koşulun yerine gelmesi gerekmektedir:

- I. Silahlı çatışmaların hükümet silahlı kuvvetleri ile başkaldıran bir örgütlenmiş grubun silahlı kuvvetleri arasında geçmesi gerekmektedir.
- II. Şiddet eylemlerinin yoğunluğu önemlidir. Zira ‘iç gerginlikler’ ve ‘iç karışıklıklar’ açıkça Protokol kapsamı dışındadır.
- III. Başkaldıran silahlı kuvvetlerin ve grupların askeri örgütlenme düzeyleri de önemlidir. Buna göre,
 - Başkaldıran silahlı kuvvetler ve gruplar sorumlu bir komutanın yetkisi altında bulunmalı,
 - Anılan kuvvetler ve gruplar Protokolde yer alan silahlı çatışma hukuku kurallarına uyulmasını sağlayabilecek durumda olmalı,
 - Anılan kuvvetler ve gruplar ilgili devlet ülkesinin bir bölümünde sürekli ve düzenli askeri eylemler yapabilmesine olanak veren denetime sahip olmalıdır.

Ek II. Protokol'ün uygulanması ile karşılaşılabilecek bir sorun, belirli bir silahlı çatışma durumunda bunun Protokol kapsamında bir uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışma olup olmadığının kim tarafından saptanacağıdır. Protokolde bu konuda herhangi bir hüküm bulunmadığı için bu yetkinin ilgili devletçe kullanılacağı kabul edilmektedir.

Bir çatışmanın salt hukuk bakımından "uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışma" olarak nitelendirilmesi durumunda dahi, uluslararası silahlı çatışmalar hukukunun "insancıl hukuk" diye adlandırılan kimi kurallarının uygulanması gerekmektedir. Bu uluslararası hukuk kuralları ahdi düzlemde 1949 Cenevre Sözleşmelerinin *ortak 3. maddesi* hükümleri ile Cenevre Sözleşmelerine ek 1977 II. Protokol hükümleri ile 1954 La Haye Sözleşmesinin 4. ve 19. maddeleridir. Bundan başka, uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmaların geçtiği ülkelerde "insancıl hukuk" kurallarının dışında, ulusal mevzuat yanında uluslararası hukuk açısından ilgili devletin bağlı bulunduğu antlaşmalardan kaynaklanan insan hakları kurallarının da uygulanması gerekmektedir.

Uluslararası İnsan Hakları Hukuku bakımından:

Uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalar sırasında, her ne kadar yukarıda başlıcaları belirtilen insancıl hukukun kimi kuralları uygulanmaktaysa da, silahlı çatışmalara taraf devletin egemenliğini, siyasal bağımsızlığını ve ülke bütünlüğünü savunmak amacıyla uygun göreceği, uluslararası hukuk açısından meşru önlemleri almasına hiçbir engel bulunmamaktadır⁴⁰.

Uluslararası *insan hakları hukuku'nda*, devletlere temel hak ve özgürlükleri bir silahlı çatışmanın varlığı durumunda dahi uygulama yükümü getirmektedir. Ancak, ilgili antlaşmalarda düzenlenen insan haklarıyla ilgili yükümlülüklerle sınırlama getirme hakkı da tanınmaktadır⁴¹. Örneğin, insan haklarının uluslararası düzeyde korunmasını düzenleyen birçok antlaşma, savaş ya da ulusların yaşamsal ve kamusal tehlikelerle karşı karşıya bulunduğu dönemlerde ilgili antlaşma hükümlerinin bir kısmının kural dışılık ilkesi uyarınca uygulanma-

⁴⁰ Pazarcı, a.g.e., Sh. 151-190

⁴¹ Pazarcı, a.g.e., Sh.6

yabileceğini kabul etmektedir. Bu çerçevede, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin (A.İ.H.S.) 15. maddesini⁴², Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesinin 27. maddesini, Avrupa Sosyal Şartının 30. maddesini ve B.M. Medeni ve Siyasal Haklar (Misakı) Sözleşmesinin 4. maddesini⁴³ saymak gerekir⁴⁴. Böylece, uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmaların meydana geldiği ve anılan antlaşmalara da taraf olan devletlerde hem uluslararası insancıl hukukun ilgili kurallarının, hem de insan hakları antlaşmalarının bu tür yaşamsal tehlike durumlarıyla ilgili kurallarının birlikte ve birbirlerini tamamlayıcı bir biçimde uygulanması gerekli olmaktadır. Bu tür özel kuralların uygulama alanı dışında kalan konularda ise, barış durumu sözkonusu olduğu için, devleti bağlayan uluslararası insan hakları kuralları ile ilgili devletin olağan ulusal mevzuatının uygulanması gerekmektedir. Ancak bir ulusun yaşamsal tehlikelerle karşı karşıya bulunması olgusuna dayanılarak insan hakları antlaşmalarının belirli hükümlerinin uygulanmaması hali, yalnızca uluslararası olmayan silahlı çatışmaların varlığıyla sınırlı değildir. Örneğin “iç karışıklıklar”, “fırtına, ağır kar, fırtına ya da ağır yağmur yağışı, hortum” gibi doğal afetlerin 1949 Cenevre Sözleşmeleri’nin ortak 3. maddesi kapsamında durumlar oluşturmamasına karşılık, A.İ.H.S.’nin 15. maddesinde öngörülen kapsamda birer kamusal tehlike oluşturmaları hukuk açısından olasıdır. Örneğin, devletimizin ülkenin Güneydoğu’sunda 1990’lı yıllarda ya da günümüzdeki terör eylemlerine ilişkin değerlendirme ve uygulaması da bu yöndedir. Bu gibi durumlarda uygulanan hukuksal rejim insan hakları hukuku bakımından “olağanüstü hal” (**states of exception; states of emergency**) rejimi olarak değerlendirilmektedir.

Uluslararası İnsan Hakları antlaşmalarında, olağanüstü hal rejiminin kabulü için öngörülen temel ölçüt genellikle “ulusun yaşamına yönelik kamusal tehlike” olmaktadır. Bu tür bir ulusal tehlike ile karşı

⁴² “Olağanüstü hallerde askıya alma” başlıklı 15/1. madde, “Savaş veya ulusun varlığını tehdit eden başka bir genel tehlike halinde her Yüksek Sözleşmeci Taraf, ancak durumun gerektirdiği ölçüde ve uluslararası hukuktan doğan başka yükümlülüklerle ters düşmemek koşuluyla bu Sözleşmede öngörülen yükümlülüklerle aykırı tedbirler alabilir.” hükmünü haizdir.

⁴³ Sözleşmenin 4. maddesi, “Milletin varlığını tehdit eden ve varlığı resmen ilan edilmiş olan bir olağanüstü durumda, bu Sözleşmeye Taraf olan Devletler, ancak durumun gerektirdiği ölçüde olmak üzere bu Sözleşmeden kaynaklanan yükümlülüklerine aykırı davranabilirler....” hükmünü içerir.

⁴⁴ Pazarıcı, Ibid.,Sh. 191-193

karşıya bulunulması için *devletin egemenlik alanı içinde toplumun bütününe ya da bir bölümüne yönelik olağan dışı nitelikli gerçek ya da yakın bir tehlikenin varlığı* aranmaktadır. Buna göre devletlerin, örneğin A.İ.H.S.nin 15 inci maddesinde kabul edilen bu tür olağan üstü durumlarda, Sözleşmenin yaşam hakkı (m.2), işkence ve kötü muamele (m.3), kölelik (m.4), suç ve cezaların yasalarda önceden öngörülmüş olması (m.7) hükümleri saklı kalmak kaydıyla, durumun gerektirdiği ölçüde ve uluslararası hukuktan kaynaklanan öteki hükümlere ters düşmemek üzere, Sözleşme hükümlerini Avrupa Konseyi'ne yapacakları bir bildirim sonucu geçici süre uygulamayabilecekleri kabul edilmektedir.

Uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalara ilişkin bazı belirsizlikler sürdüğü için, silahlı çatışmaların yürütülmesine ilişkin belirsizlikler de giderilmiş değildir. Nitekim 1949 Cenevre Sözleşmeleri'nin ortak 3. maddesi yalnızca çatışma dışı kalmış kişilerin insancıl amaçlı korunması hedefiyle sınırlı kalırken, 1977 tarihli ek II. Protokol de 13-18. maddeleri aynı amacı gütmekte ve silahlı çatışmaların yürütülmesiyle doğrudan ilgili olan kuralları içermemektedir.

Uygulanan uluslararası hukuk, uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalarda taraflara "savaşçı" sıfatını kazandırmaz. Böylece, uluslararası olmayan silahlı çatışmalara katılan kişilere "savaşan" ya da "ayaklanan" sıfatı tanınmadıkça⁴⁵ bu kişilerin herhangi bir uluslararası hukuk statüsü kazanamamış olmaları dolayısıyla eylemlerinin de uygulamada **ulusal ceza yasalarına** bağlı olarak değerlendirildiği görülmektedir⁴⁶. Ancak, sözkonusu ulusal ceza yasaları, ilgili devletin bağıtlı olduğu evrensel ya da bölgesel insan hakları antlaşmalarına aykırı düşmemelidir. Ayrıca, 1949 Cenevre Sözleşmesi'nin ortak 3. maddesi günümüzde yapılageliş hukuku değeri kazandığı için, bu tür çatışmalara katılan kişilerin teslim olma, yaralanma, hastalanma vb. nedenlerle 'çatışma dışında' kaldıkları andan başlayarak devlet (hükûmet) kuvvetlerinden "insancıl muamele" görmeleri gerekir. Eğer silahlı çatışmaların geçtiği ülke devleti 1977 tarihli ek II. Protokole ta-

⁴⁵ 'Savaşan' statüsünün tanınması için bkz. Hackworth, Digest Of International Law, Sh.319

⁴⁶ Pazarıcı, Ibid., Sh. 293; Fatma Taşdemir, "İnsan hakları hukuku ve insancıl hukuk açısından Türkiye'nin ayrılıkçı terör örgütü PKK ile mücadelesi", Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C. XVI, Y. 2012, s.107-146

rafsa, uygulanması gereken insancıl muamele kuralları daha geniş olduğundan, bunlar uygulanacaktır.

Uluslararası silahlı çatışmalar sırasında sivil halkın korunması:

Silahlı çatışmalarda sivil halkın korunması rejiminin doğrudan doğruya ve ayrıntılı biçimde düzenlenmesi 1949 Harp (Savaş) Sırasında Sivillerin Korunması Cenevre Sözleşmesi ile düzenlenmiştir. Daha sonra 1977 tarihli I. ek Protokol anılan Sözleşmeyi tamamlayıcı nitelikte bir takım kurallar getirmiştir.

1949 Sözleşmesinin 4/1. maddesi, korunacak kişileri “çatışma ya da işgal durumunda çatışan bir tarafın ya da işgal gücünün herhangi bir biçimde yetkisi altında bulunan ve uyruğu olmayan kişiler” olarak tanımlar. Böylece, çatışan taraf devletin uyruğu olan kişiler ilgili devletin ulusal mevzuatı ile bağlı olup, özel koruma rejimi altına girmezler. Buna karşılık, 1977 tarihli ek I. Protokolün 50. maddesi, Protokol hükümleri, silahlı çatışma hukuku kuralların kısa bir özetini oluşturduğundan, savaşçı olmayan sivillerin tamamına uygulanacaktır.

Çatışma halinde sivil halka ilişkin alınabilecek güvenlik önlemleri arasında, diğerlerinin yanında, “zorunlu ikamet” (**assigned residence**) ve “gözetim” (enterne edilme/**internment**) rejimi altına koymak da bulunmaktadır. Böyle bir rejimin uygulanabilmesi için, çatışan devletin korunan sivil halka ilişkin denetim önlemlerini yeterli görmemesi (1949 tarihli IV. Sözleşme⁴⁷) ve bunun kesinliğine inanması⁴⁸ gerekmektedir⁴⁹. Gözetim altında tutulan sivil kişilere cezaî konularda olağan olarak ülke devletinde geçerli olan mevzuat uygulanmaktadır.

Çatışan tarafların işgal ettiği bir ülkede bulunan sivil halka uygulanan özel rejime göre ise, işgal edilen ülke devletinin yurttaşı olmayan ve korumadan yararlanabilecek kişiler ülkeyi terk etmeyi istemek hakkına sahip bulunmaktadırlar⁵⁰. İşgal edilen ülke yurttaşları ile orada kalmayı sürdüren üçüncü devlet yurttaşı **sivillerin**, topluluğun güvenliği ve kaçınılmaz askeri gereklilik doğmadıkça, başka bir yere

⁴⁷ IV. Sözleşme m. 41

⁴⁸ IV. Sözleşme m.42/1

⁴⁹ Pazarcı, a.g.e., Sh. 246

⁵⁰ IV. Sözleşme m. 48

yerleştirilmek üzere yerlerinden oynatılmaması gerekmektedir⁵¹. ‘Güvenlik ve askeri zorunluluk’ **yer değiştirmeyi** gerektiriyorsa, maddi olanaksızlık söz konusu olmadıkça, bu zorla yer değiştirme (**deportation**) işgal edilen ülke sınırları içinde kalmalıdır⁵². İşgal edilen ülkede korunan sivil halka uygulanabilecek rejim de “genel rejim” ve “gözetli rejimi” olmak üzere iki türdür. Genel rejim “işgal rejimi” olup 1949 Sözleşmesinin 54. ve devam eden maddelerinde düzenlenmiştir. Gözetli rejimi ise, uluslararası silahlı çatışmalar sırasında çatışan tarafın ülkesindeki yabancılara uygulayacağı gözetli rejimi ile aynı olup, 1949 Sözleşmesi’nin 79 - 135. maddeleri uygulanmalıdır.

Bu çalışmanın gerçek hedefi, II. Dünya Savaşından buyana dünyanın karşı karşıya olduğu en yoğun ve acılı iltica, göç hareketi konusunda Uluslararası Hukuk’ta var olan düzenlemeleri anımsamaktır. Çünkü, gerek (kuraklık, aşırı yağışlar, fırtınalar, yaygın yangınlar gibi) doğal, gerek (terör, silahlı çatışma gibi) insan yapısı olağanüstü durumla, iklim değişikliği gibi çok ciddi temel bir sorunla hırpalanmış bir yıl olan 2015 ve 16’nın ivedi kıldığını düşündüğüm son bir ara başlık ise: Barış zamanı ve silahlı çatışmalarda, su, gıda gibi yaşamsal maddelere erişim hakkı üzerinde durmaktır.

Sivil yaşam bakımından en temel insan haklarından sayılan “su ve gıda”:

Bu yazımızda, böyle bir alt başlığa değinmekte yarar olacaktır: Çünkü barış ve silahlı çatışmalarda kişilerin **su ve gıdaya erişim hakkı** önceki tarihli incelemelerimin konusunun bir bölümüydü. Bu önceki suya erişim çalışmam, ağırlıklı olarak barış zamanında çevre korumasına özgülendi. Buradaysa, “suya erişim hakkı”, içinde bulunduğumuz günlerde yeniden gündeme gelmesi dolayısıyla bu kez görece farklılıkları vurgulamak için üzerinde durmak istediğim alt-başlıklardan biridir.

Barış zamanında suya erişim:

- a. Birleşmiş Milletler bünyesinde hazırlanarak imzaya açılmış olan insan hakları alanındaki antlaşmaların metinlerinden, “su hakkı”

⁵¹ IV. Cenevre Sözleşmesi m.49/1-2

⁵² IV. Cenevre Sözleşmesi m.49/2

düşüncesine yer verilmediği sonucuna varılmıştı. Ancak, özellikle 2000’li yılların başında Afrika anakarasında, iklim değişikliğine de bağlı olarak artan ısı ve kuraklık, kıt su kaynaklarının suya erişim sorununu yaşamın devam etmesine engel bir sorun durumuna getirmiştir. Bu birden çok karma gelişme, suya erişim konusunda bağlayıcı bir projeyi ivedi kılmıştır.

Su konusu ilgili uzman birimlerin (Dünya Bankası, Dünya Barajlar Konseyi, OECD gibi) yanı sıra İlk olarak, BM İnsan Hakları Konseyi’nde de ele alınmıştır. Bu çalışmalar sırasında en sık yollama yapılan erken tarihli bir düzenleme **B.M. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Misakı**’nın (ESKHS) 11 ve 12. Maddeleri (ve bu antlaşma dolayısıyla hazırlanan 2002 tarihli “**15 sayılı Genel Yorum**”du: Anılan maddelerden ilkinde, “sözkonusu Misak’a taraf olan devletlerin, herkesin, yeterli beslenme, giyim ve konut dahil olmak üzere, kendisi ve ailesi için yeterli bir yaşam düzeyine erişme ve yaşam koşullarını sürekli geliştirme hakkına sahip olduğunu kabul ettikleri”ne işaret edilmişti. Böylece, ESKHS’ye Taraf Devletlerin, anılan konularda uluslararası işbirliğini de kabul ettikleri, ve börada anılan hakların gerçekleşmesini güvence altına almak için uygun önlemleri alacaklarından söz edilmisti.

- b. Bu arada, su hakkı bakımından 1977 tarihli **Mar del Plata Konferansı Raporu**’nda, Panama Kanalı, Akdeniz, Karadeniz, Karaipler gibi yarıkapalı denizlerin yani sığ denizlerin dahil edildiği su kaynaklarının akılcı kullanımı ve yönetiminden söz edilmişti. Daha 1977 yılından başlanarak, çevreciler su kaynaklarının, her bir su kaynağına ilişkin somut veriler saptanmıştı (**assessment**), su kaynağın akılcı kullanılması ve akılcı yönetilmesi için atılabilecek adımlara yer vermektedir.
- c. Mar del Plata Konferansı’nu izleyen yıllarda, B.M. Uluslararası Hukuk Komisyonu’nda görüşülerek, hazırlanmış olan Sınıraşan Akarsuların Ulaşım Dışı Amaçlarla Kullanımına ilişkin Çerçeve Sözleşme metni üzerinde bir oydaşma⁵³ sağlanamamış olmasıdır. Gerek bu metnin hazırlandığı (BM bünyesindeki Uluslararası Hukuk Komisyonu-UHK⁵⁴)’ndaki görüşmeler sırasında, gerek UHK

⁵³ İngilizce’deki “consensus” kavramı karşılığıdır.

⁵⁴ International Law Commission ILC

bünyesinde kaleme alınan sınıraşan akarsuların ulaşım dışı amaçlarla kullanılmasına ilişkin taslak maddelerin kabulü amacıyla toplanan diplomatik konferansta bir oydaşma sağlanamamıştı. Sözleşme'nin imzaya açılmasından sonraki sürede,

- d. 1982 yılında uluslararası düzlemde öne çıkan çevre korunması sorunu içinde su hakkı **1982** yılında Rio de Janeiro **Dünya Çevre ve Kalkınma Zirvesi'**nde kabul edilen **Bildirge** ve **Gündem 21** başlıklı eylem planında yer aldı. Böylece, her devletin, egemenliği altındaki yerlerde bulunan doğal çevre ve doğal kaynakları sürdürülebilir biçimde kullanması ilkesi kabul edildi ve giderek yaşama geçirildi. Su, devletlerin, tek başlarına ya da işbirliği halinde, "yoksulların temiz su ve hijyen altyapısına (**sanitation**) erişimini sağla"mak⁵⁵ ilke olarak kabul edildi. Koşut biçimde, **1994** yılında **Kahire'de** toplanan **Nüfus ve Kalkınma Konferansı'**nda kabul edilen **Bildirge'de**, insanın, "sürdürülebilir kalkınma kaygısının temelinde yer aldığından, doğayla uyum içinde, sağlıklı ve üretken bir yaşam sürmek, kendisi ve ailesi için yeterli gıda, giyim, ev, su ve hijyen altyapısı da dahil, yeterli yaşam koşullarına sahip olma hakkı" bulunduğu belirtilmişti⁵⁶.
- e. Özetlenen belgeler ve çabalar sonucunda BM Genel Kurulunda "herbir devletin, herkesin ulaşılabilir en yüksek fiziksel ve zihinsel sağlık standardına sahip olma hakkını kabul et"mesi dolayısıyla, devletlerin, ölü doğum, bebek ölümü oranlarını düşürmek, çocukların sağlıklı biçimde gelişmesini sağlamak üzere gerekli önlemleri alacakları, çevre ve endüstrideki sağlık koşullarının iyileştirilmesi, salgın, yöresel, mesleki ve diğer hastalıkların

⁵⁵ Ne var ki, Dünya Çevre ve Kalkınma Zirvesi'nde kabul edilen Bildirge ve Gündem 21'in içeriği ile şimdi insan hakları antlaşmalarına dayanılarak geliştirilen bir "su hakkı"na dayanılarak, su bakımından varıl olan devletlerden ellerindeki su fazlasını su yoksulu devletlere vermesinin istenemeyeceği tartışmasıdır. Bu bağlamda, örneğin su kaynakları çok oluğu bilinen Kanada, A.B.D. İsviçre gibi devletlerin sözkonusu karar tasarıya ortak sunucu olmadıkları görülmüştür.

⁵⁶ 2. İlke'nin İngilizcesi şöyledir: "Human beings are at the centre of concerns for sustainable development. They are entitled to a healthy and productive life in harmony with nature. People are the most important and valuable resource of any nation. Countries should ensure that all individuals are given the opportunity to make the most of their potential. They have the right to an adequate standard of living for themselves and their families, including adequate food, clothing, housing, water and sanitation".

önlenmesi ve denetim altına alınması için önlem alacağı hükme bağlanmıştı. B.M. ESKH Sözleşmesi'yle, kişilerin sağlıklı bir yaşam sürdürme hakkının bir parçası olarak barınma hakkının bulunduğu yorum yoluyla söylenebiliyordu.

- f. Bu çerçevede yapılan yorumda yol gösterici olan B.M. İnsan Hakları Komisyonu belgesi "15 sayılı Genel Yorum"la, **B.M. Kadınlara Karşı Her Türü Ayırıcılığın Önlenmesi Sözleşmesi**'nde su hakkının Kabul edildiği; böylece, devletlerin özellikle konut, sağlık (hijyen), elektrik ve su sağlanması, ulaştırma ve haberleşme konularında yeterli yaşam standartlarından yararlanma haklarını sağlayı üstlendikleri söylenmişti.
- g. Vurgulanması gereken BM bünyesindeki gelişme, BM Genel Kurulu'nun 28 Temmuz 2010 tarihinde kabul ettiği 64/292 sayılı kararıyla, "içme suyu (temiz su / **drinking water**) ve temizlik (**sanitation**) hakkının tüm insan haklarının yaşama geçirilebilmesi bakımından **temel bir hak** olarak kabul etmiştir.
- (2) **Silahlı çatışma** sırasında suya erişim **hakkı**: İçme ve temizlik suyuna erişim hakkının silahlı çatışmalar sırasında sağlanması ve esirgenmesi ise, barış zamanındaki suya erişim hakkının kabu- lünden çok daha eski tarihlidir:

Uluslararası Kızılhaç Komisyonu (ICRC) koruyuculuğunda hazırlanmış olan ve uygulanışı anılan örgüt tarafından izlenen 23 Ağustos 1949 tarihli "**Harp Zamanında Sivillerin Korunmasına Dair Cenevre Sözleşmesi**"de, silahlı bir çatışma sırasında sivillerin günlük gereksineceği günlük yıkanma suyu (m.85), içme suyu (m. 89) ve enterne edilmiş olanlara günlük içme suyu sağlanması ödevi (m. 127) konusunda özel maddeler bulunmaktadır. Yine aynı Sözleşme'de, silahlı çatışma sırasında sivil halka sağlanması gereken gıdaya ilişkin bir dizi hüküm de bulunmaktadır (örneğin, m. 15, 23, 36, 50, 55, 59, 76, 87, 89, 100 ve 108).

Barış zamanında BM İnsan Hakları antlaşmalarıyla, silahlı çatışmada ise 200 yıla varan yaşdaki antlaşmalarla, topyekün bir silahlı çatışma gibi en zorlu koşullarda bile olsa insan yaşamının sürdürülebilmesi için kişilerin içme, temizlenme suyunu gereksindiği, devletlerin ise bu gereksinimin karşılanması gereken önlemlerin alma konusunda yükümlülüğü bulunduğu kabul edilmiştir.

Benzeri bir karşılaştırma sanat, yapıtları, tarihî eserler ve ibadet yerlerinin korunması konusunda üzerinde mutabık kalınmış bir koruma rejimi bulunup bulunmadığı açısından da yapılabilir. Hatta yapılmalıdır. Bu alanlara, özellikle ibadet yerlerine ilişkin koruma rejiminin Ortaçağ'dan, sanat ve kültür yapılarının korunmasına ilişkin kuralların ise II. Dünya Savaşı'ndan (1954) bu yana bulunduğu görülecektir.

Bu kuralları anmaya gerek duymamızın nedeni, 2015-6 yılında karşımızdaki, DAESH/İŞİD, El Kaide ve benzeri yerli ya da yabancı terör örgütlerinin uygulamalarıdır. Uluslararası koruma altındaki kütüphane, arşiv gibi tarihi, kültürel eserleri, kilise, cami gibi ibadet yerlerini ve hastane, okul gibi 1949 Cenevre Sözleşmeleri'nin koruması altındaki yapıları bilinçli olarak tahrip edenlerin; Anayasa ve uluslararası antlaşmalardan koruması altındaki insan haklarının hiçbirine saygı göstermeyenlerin, bir başka anlatımla anılan örgüt üyelerinin insan haklarından söz edilmesine, sivililerin haklarına saygılı davranışlarını söyleyebilmelerine ve kendi haklarına saygılı olunmasını istemelerine olanak bulunup bulunmadığı sorgulanmalıdır. Bu sorunun yanıtı kapsamlı başka bir çalışmayı gerektirir. Burada ise, yalnızca, silahlı çatışma hukuku ile barış zamanında uygulanan genel bir deyişle, İnsan Hakları Hukuku arasına düşen "gri bölge"dir.

II. Dünya Savaşı sonrasında olanlar:

Buraya kadar özetlenen Uluslararası İnsancıl Hukuk kuralları görüldüğü gibi kuralları düzenleyen antlaşmalara taraf olan devletler bakımından, silahlı çatışma sırasında düzenli ordularının uyacakları kurallar getirilmektedir. Son topyekün silahlı çatışma II. Dünya Savaşı sırasında ve yerkürenin her tarafında önce Nazi Almanyası'nın Avrupa'daki ülkelere teker teker saldırmasıyla başlayan Avrupa savaşının olarak yaşanmış ve Avrupalı milyonlarca musevinin yok edilmesine tanık olunan Avrupa'da yaşanmıştır. Öte yandan, Emperyal Japonya'nın Hawaii limanında dinlenen A.B.D. donanmasına saldırması üzerine Asya'da ise yaşanan Asya anakarasındaki savaş ilk kez nükleer silahların kullanılmasıyla sona ermiştir.

II. Dünya Savaşı sonrasında kurulan küresel örgüt olan Birleşmiş Milletler bünyesinde herhangi bir oturuma katılırsanız, "BM örgütünün bir topyekün savaşın daha olmasına engel olduğunun söylendiği

ve örgütün büyük başarısının bu olduğu” saptamasıyla karşılaşırınız. Evet, bu doğru bir saptama. Ancak, Savaş’tan buyana barış içinde geçen tek gün olmadığı da bir başka gerçek. Bunlar, çoğu basının dikkatini çekmeyen yurt içi gerginliklerden, iç savaşa, bölgesel itişmelerden, iktidar savaşımına dek değişebiliyor. Bir başka anlatımla artık, uluslararası hukukun aktörleri yalnızca devletler ve düzenli ordular değil. Terörist örgütler (İŞİD, PKK, PYD...gibi), yaşama parti ya da dernek gibi başlayan (Afganistan’da **Northern Allignace** ve Taliban) oluşumlar, dinsel niteliği ağır basan tüzel kişiler artık en önemli aktörler. Bu oluşumların en temel eksik noktası ise, 21. Yüzyıla dek yazılı duruma gelen Uluslararası Hukuk kurallarının hiçbirine taraf olmaması. Dolayısıyla sözünü ettiğimiz kuralların hiçbirisiyle bağlı değil bu oluşumlar. O zaman, bu oluşumlarla nasıl başa çıkacak Batı uygarlığı? Soru bu değil mi? Batı uygarlığının yalnızca barışı korumaya çalışmadığı, günlük yaşam standardımızı yükseltmek için birçok kuralı (başta kimyasal ya da nükleer malzemenin ve her türlü atıklarımızın denetim altına alınmasından başlayın, doğal ve insan yapısı çevrenin esirgenmesi, insan hakları kuralları) da benimsediği ve uyguladığı da bir gerçek. Bu gerçek değil midir, yukarıda saydığım oluşumların olduğu ülkelerde yerlişuk olan sivillerin bulundukları ülkeleri terk edip Avrupa’ya, A.B.D, Kanada, Avustralya gibi uygar ülkelere göç etmeye çatışmalarının nedeni?

II. SİĞİNMA, GÖÇ, NÜFUS DEĞİŞİMİ, VATANSIZLIK:

Sunuş:

Sıcak savaşlar sırasında, barış dönemine ait hukuk düzenin tamamının yürürlükte olması beklenemez. Günümüzde “silahlı çatışma” olarak andığımız savaş durumunda geçerli olacak hukuk düzeni, yaklaşık iki yüzyıldan bu yana bilinmekte ve uygulanmaktadır.

Silahlı çatışmalarda geçerli olmak üzere önce Lahey (1899, 1907 tarihli) ardından, Cenevre Sözleşmeleri kuralları yürürlüğe konulmuştur. Anılan bu kurallar, devletlerin düzenli ordularınca uygulanması, uyulması gereken normlardır. Ancak, sıcak savaş yalnızca orduları ve savaş meydanlarını ilgilendirmez. Savaş meydanında olanlar, savaş meydanının dışındaki yaşamı, yani sivillerin sürdürdüğü yaşamın her zamanki gibi süreceği anlamına gelmez. Bir silahlı çatışmanın meyda-

na gelmesi, birlikte kaçınılmaz olarak, düzenli ordular dışındaki sivil halkın yaşamak için bulundukları yeri değiştirmeye zorlayabilmektedir. Dolayısıyla, nüfus hareketleri çatışmanın kaçınılmaz bir sonucudur. Bu hareketle birlikte, insancıl (yardım) olanakları da zorlanır. Sivil nüfusun barınma, yeme içme, çalışma, dinlenme, eğlenme, yolculuk etme, sağlık hizmetinden yararlanma gibi olaylar kuşkusuz sıradan biçimde devam etmez. Andığımız sivil yaşama ilişkin adımlar, bir başka anlatımla günlük yaşamımızın olağan saydığımız adımlarını oluşturan etkinliklerin, olağandışı nasıl süreceği sorusu akıllara gelmiştir. Bazı olağandışı durumlarda yaşamın saydığım türden adımlarının sürüp sürmeyeceği sorusu, siyasetçilerin ve hukukçuların dikkatine gelmiş ve belirli tüzel düzenlemelerin konusunu oluşturmuştur. İşte bu bölümde andığım bu başlıklar anımsanacaktır.

Şimdi, bulunduğumuz coğrafyada son on yıllarda (1980'lerden başlayarak) önce Afganistan'ın Sovyetler Birliği egemenliğine girmesiyle başlayan, ardından Demir Perde olarak andığımız II. Dünya Savaşı'nın ardından, dünyamızın Varşova Paktı devletleri ile Batılı devletler arasında var olduğu farzedilen ayırımı yaratan sanal Duvar'ın yıkılarak (1989), Sovyet olarak anılan devletlerin bağımsız olmalarıyla birlikte gelişen olaylar zincirinin dünyayı etkisi altına alan nüfus hareketleri bu başlık altındaki konuları incenlemeyi zorunlu kılmıştır. XX. Yüzyılın son yıllarında uluslararası düzlemde yaşanan sorunlar, yürürlükteki kuralların tarihini öğrenmek arzusunu kamçulamıştır. Böylece geçen yüzyılda, özellikle imparatorlukların sona erip yerlerine egemen (bağımsız) ulus devletlerinin kurulduğu dönemin gerçekleriyle bağlantılı konuların yeniden çalışılması gerekli olmuştur. Anılan bu inceleme zorunluluğu, özellikle Suriye'ye Rusya Federasyonu'nun yaptığı havadan bombalama biçimindeki son müdahalenin aslında bir göç, sığınma sorunu yaratarak, önce Türkiye Cumhuriyeti Devleti ardından, AB ülkeleri üzerinde yeni bir zorunlu nüfus (göç, sığınma) krizini karşılamaya zorlamak amacıyla başlatıldığı anlaşılmaktadır⁵⁷.

XX. Yüzyılın ilk yarısı düşünüldüğünde, görülen gerçeklerin başında: göç (*muhaceret*), sığınma (*iltica*), nüfus değiş-tokuşu (*ahali müba-*

⁵⁷ Uğur Dündar, emekli Büyükelçi Şükrü Elekdağ ile yaptığı uzun röportajı, Sözcü günlük gazetesi, 18 Şubat 2016, sh.4, sü.1-7. Nitekim AB'nin 2016 Mart ayında yaptığı toplantılarının konusu olan AB'ye AB dışından gelen sığınmacılar konusunda Birlik içinde dahi üzerinde uzlaşmış bir görüş olmadığını görüyoruz.

delesi) ve vatansız (*haymatlos*) kalanlar gibi kapsamlı sorunların yaşandığı görülür. Bu çalışmada, sayılan konu başlıklarına salt hukuk açısından ve tarihi örnekleri anımsayarak bakmak, geçmişteki somut olaylar ve yapılan tüzel düzenlemelerin anlaşılması amaçlanmaktadır.

A. SİĞİNMA sorunsalı:

“Sığınma”⁵⁸, bir ülkede meydana gelen olaylar nedeniyle, yurtlarını terk eden ve üçüncü bir devletin ülkesinde, orada ya da bir başka ülkede yaşamını güvenli biçimde devam ettirebilmek için kendisine sığınmacı statüsü verecek bir devlet bulmak için hareket edenlere (yani uygun güvenli yaşama yeri arayanlara) uygulanan hukuk kurallarıdır.

Günümüzde, egemen bir devlet ülkesindeki örneğin iç savaş, ayrılıkçı yönetim gibi olağandışı olaylar dolayısıyla yurdundan kaçan, bulabildikleri her yoldan (yasal ya da yasa dışı) binbir zorlukla güvenli olduğu zannıyla gittikleri ülkelerdeki (örneğin Avrupa Birliği ülkeleri ya da Yeni Dünya’ya giden Suriyelilerin) tüzel durumu anımsanacaktır. Anılan zorunlu nüfus hareketleri tarihte ilk kez karşımıza Ortadoğu’da çıkmamaktadır.

Uluslararası düzlemde, sığınmacılıkla ilgili kurallar ilk kez I. Dünya Savaşı’nda yaşananlar ışığında yazılı hale getirilmiştir. Anılan erken düzenlemeler, o günlerde yaşananların bir zorlamasıydı. Dolayısıyla, koşullar değişince yerlerini alacak bir düzenleme bu kez genel, soyut ve evrensel olarak geçerli olacak biçimde yapılmıştı. İşte andığımız bu genel, soyut ve evrensel nitelikteki düzenleme, günümüzde de geçerli olan 1951 tarihli “Sığınmacıların Statüsüne ilişkin B.M. Sözleşmesi”dir. Kısaca 1951 Sözleşmesi olarak da anılan bu sözleşme, II. Dünya Savaşı’nda yaşanan gelişmelerle gelen zorunlu insan hareketlerine çözüm olarak düşünülmüştür. 1951 tarihli “Sığınmacıların Statüsüne İlişkin BM Sözleşmesi”ne ek 1967 tarihli Protokolü, II. Dünya Savaşı’nda Avrupa’daki totaliter (Nasyonal Sosyalist, Sosyalist ya da Faşist) rejimlerle birlikte bu anakarada yaşananların yanısıra savaş sonrasında eski sömürgelerin dağılması döneminde yaşananların zorlamasının ürünüdür.

⁵⁸ Burada sözkonusu olan ülkesinde eziyet göreceği için ülkesini terk eden kimselerdir. Dilimize Arapça kökenli iltica kavramından türetilen “mülteci” olarak çevrilen bu kavramla ilgili yanılığımız aşağıda anlatılacaktır.

Tarihe bakıldığında, sığınma olaylarına antik çağlardan⁵⁹ başlayarak günümüze dek yaşanageldiyse de konuya ilişkin hukuk kurallarının yaratılması, **ilk kez** Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında yaşanan, ülkelerini (krallık, imparatorluk, sultanlık gibi) topluca terk eden kişiler gözönünde bulundurularak, Milletler Cemiyeti'nin gündemine taşınmıştır. Savaşın ardından 1919 yılında imzalanan Versay (Versailles) Antlaşması'yla kurulan Milletler Cemiyeti (*i.League of Nations; f.Societe Des Nations*), sığınmacılar sorunuyla ilgili olarak eyleme geçmek zorunda kalmış ve böylece sığınmacılar konusuyla ilgilenen ilk uluslararası kurum olmuştur⁶⁰.

(i) Sığınma sorunu:

Geleneksel olarak "sığınma hakkı"⁶¹, uyruğunda⁶² bulunduğu ya da oturduğu⁶³ devlette, uğradığı baskılar yüzünden ülkesini terketmek zorunda kalan, yani ülkesinden kaçan bir kimseye (yabancıya), gittiği üçüncü ülke devleti tarafından verilen sınırdan geçme, yani geçerli yolculuk belgeleri olmasa dahi ülkeye gelmek sınırdıyan içeri girmek ve ülkede kalmak konusunda izin verilmesi hakkına verilen addır. Dolayısıyla, burada gerçekte sözkonusu olan, bu ülkede sığınma olanağı bulunup bulunmadığını sorgulamak için gidilen, yani sığınmaya çalışılan devlete ait bir haktır. Özellikle 20. Yüzyılın ikinci yarısından başlayarak, sığınma hakkı deyiminin, kişilerin başka bir devletin ülkesine kabul edilmesi bakımından hukuksal bir yükümlülük var olduğu biçiminde kullanıldığı görülmektedir. Başka bir deyişle, kişiler lehine doğmuş bir uluslararası hakkın söz konusu olduğu anlamında

⁵⁹ Örneğin, İsrailoğullarının firavunların yönetimindeki Mısır'da yaşarken gördükleri baskılardan kaçtıkları ve bu kaçış sırasında Hz. Musa'nın olara yardımcı olduğu anımsanacaktır. Böylece ilk yerleştikleri Kudüs başta, Ortadoğu'dan İspanya göç ettikleri, buranın Müslümanların işgalinden sonra, hükümdarın Katolik olmasına bağlı olarak İsrailoğullarını ya din değiştirmek ya da İberyaya dışına gitmek zorunda bırakan Engizisyonuna uğrayarak, önce Portekiz'e ardından Osmanlı ülkesine geldikleri anımsanacaktır.

⁶⁰ Versailles Antlaşması, Milletler Cemiyeti Kurucu Antlaşması m. 1-30, 28 Haziran 1919.

⁶¹ "İltica" hakkı, geleneksel olarak kullanılan Arapça kökenli kavramdır. Burada yazar, arı bir dil kullanmaktan yanadır, dolayısıyla terimleri yineleyerek vermektedir.

⁶² Taabiyetinde bulunduğu.

⁶³ "İkamet ettiği".

kullanılmaktadır. Oysa yabancıların ülkeye girmesi ve ülkede kalması konusunda karar vermek bakımından tek yetki ilgili Devlete aittir. Yabancılar ülkesine sığınma hakkı tanıyıp tanımamak, bir devletin uluslararası yükümlülükleri ve ulusal mevzuatı çerçevesinde değerlendirileceği, egemenlikle bağlantılı bir konudur. Eğer ilgili devlet tarafı bulunduğu antlaşmalarla ülkesine gelen ve belirli koşulları taşıyan yabancıları sığınma hakkından yararlanma yükümü üstlenmişse, bu durumda o devlet bakımından yabancılar için bir sığınma hakkı, sığınmacı (mülteci) statüsü tanıma yükümü bulunduğu söylenebilir. Ne var ki, bu alanda uluslararası yapılageliş⁶⁴ niteliğinde herhangi bir kural bulunmamaktadır.

(ii) Tarihsel gelişim

-Avrupa anakarası ve Ortadoğu bölgesinde:

Sığınma hukukunun gelişimini anlatabilmek için, insanları sığınmacı olmaya zorlayan yakın tarihteki koşulları anımsamak yeterlidir. I. Dünya Savaşı sonrasında, Avusturya-Macaristan (Habsburg) İmparatorluğu, Osmanlı İmparatorluğu ve Çarlık Rusyası'nın yıkılmasıyla ortaya çıkan ulus-devletlerden oluşan yeni dünya düzeninde, dünya nüfusunun artık bu yeni ulus-devletlerin vatandaşlarından oluştuğu kabul ediliyordu. İmparatorlukların yıkılışına bağlı olarak, Avrupa'da ve Ortadoğu'da sayıları milyonlara varan kalabalık nüfusun çoğu yurtsuz kalmıştı. Vatandaşlığını taşıdığı devletin korumasından yoksun kalan bu kişilere gereken yardımı sağlamak ise, Milletler Cemiyeti'ne düşen ilk görev olmuştur.

Bu dönemdeki (I.Dünya Savaşı döneminde karşılaşılan) sorunların başında, 1921 yılında güney Rusya'daki Kızıl ve Beyaz Rus orduları arasındaki savaşın Kızıl ordunun yengisi ve Beyaz Rus ordularının dağılmasıyla sonuçlanmasıyla sona eren Bolşevik devriminin ardından Rusya'dan kaçanların sayısının milyonlara ulaşması temel gerekçedir. Böylece dünyaya dağılan Rus göçmenin, orta ve doğu Avrupa ülkelerine yayılması temel konudur. Dağılan Ruslar sığınmacılar, bulundukları yabancı kentlerde birer Rus Mahallesi kurmak, geleneksel yaşamlarını sürdürmeye ve kültürlerini yaşatmaya çalışmıştı.

⁶⁴ Örf adet kuralı olarak da Türkçeleştirilebilen "customary international law".

Öte yandan, Osmanlı İmparatorluğu'nun sona ermesiyle, o zamana dek Osmanlı topraklarında Osmanlı tebaası olarak yaşayan Hıristiyan Ermeni, Süryani, Keldani azınlık, Lozan Antlaşması imzalanana dek kendilerine sahip çıkacak bir devletin korumasından yoksun bırakılmıştı⁶⁵.

Milletler Cemiyeti çerçevesinde, anılan Rus göçmenler ile çoğunluğu Osmanlı'nın Ortadoğu'da kalan, İngiliz ya da Fransız mandasına (*i.mandate*; *f.mandat*) verilecek olan topraklarında yaşayan Ermeni, Süryani ve Keldaniler bakımından aranacak çözümlerin başında, kendilerini kabul eden ülkelere yolculuk edebilmelerini sağlayacak yolculuk belgelerinin (pasaportların) yaratılması sorunu gelmiştir⁶⁶.

⁶⁵ Bkz. tarihsel olaylar ve sayısal veriler bakımından yanlışlar içeren bir yazı olan G.Burgess, "Into the Protecting Arms: The League of Nations and the Extension of International Assistance to Unprotected Persons in the Middle East and Europe, 1026-1928", *Eras Journal*, 2001 (Melbourne) <<http://arts.monash.edu.au/publications/eras/edition-1/burgess.php>>

⁶⁶ İki savaş arasındaki olaylar, bulunan çözümler kapsamlı gelişmelerdir. Konuyu kavrayabilmek için birden çok Milletler Cemiyeti belgesi taranmıştır. Dolayısıyla, bu yazının yazarının ısrarlı gayretlerinin bir ürünü olarak elektronik ortamda erişilebilen belgelerin bir kısmına elektronik ortamdan da ulaşılabilen kaynakları genel bir sıralama olarak burada alıntılama yoluna gidilmektedir. Macartney, Carlile A., *Refugees: The Work of the League* (London, 1930).

Nansen, Fridtjof, *Armenian Refugees*, League of Nations Document C. 237. 1924. Nansen, Fridtjof, *Russian Refugees: General Report on the Work Accomplished up to March 15, 1922*, League of Nations Document C. 124. M. 74. 1922.

"Nansen International Office for Refugees": Report by the Governing Body to the Twelfth Assembly of League of Nations [A.27. 1931.] See also Report by M. Michael Hansson, Former President of the Governing Body of the Nansen International Office for Refugees, on the Activities of the Office from July 1 to December 31, 1938. [A. 19. 1939. xii] (1939. xii. B.2);

Simpson, Sir John Hope, *The Refugee Problem: Report of a Survey*. London, 1939. Statutes of Nansen International Office for Refugees as Approved by the Council on January 19th, 1931, League of Nations, Official Journal, February 1931, pp. 309-311. (Macartney, Carlile A., *Refugees: The Work of the League*. London, 1930; Nansen, Fridtjof, *Armenian Refugees*, League of Nations Document C. 237. 1924; Nansen, Fridtjof, *Russian Refugees: General Report on the Work Accomplished up to March 15, 1922*, League of Nations Document C. 124. M. 74. 1922;

Nansen International Office for Refugees: Report by the Governing Body to the Twelfth Assembly of League of Nations [A.27. 1931.] See also Report by M. Michael Hansson, Former President of the Governing Body of the Nansen International Office for Refugees, on the Activities of the Office from July 1 to December 31, 1938. [A. 19. 1939. xii] (1939. xii. B.2);

Sir John Hope Simpson, "The Refugee Problem: Report of a Survey" (London, 1939).

Osmanlı tebaası olan Müslüman olmayan (gayrimüslim) nüfusu oluşturan Rum, Musevi, Ermeni, Nesturi, Asurî (Süryani) ve Bulgarlarla ilgili olarak Türkiye Cumhuriyeti'ni bağımsız bir devlet olarak kuran 1923 tarihli Lozan Antlaşması'ndaki duruma ilişkin ayrıntılı çalışma başlı başına bir inceleme konusudur⁶⁷. Gerçekte, imparatorlukların yıkılmasına bağlı olarak vatansız kalan ve olayların yaşandığı dönemde sığınmacı olarak adlandırılan bu kimselere yardım elinin uzatılması, yaşamlarını sürdürebilecekleri yerlere yerleştirilmesi, yaşamlarını sürdürmeleri için gereken ev, aş ve işin bulunması, kuruluş belgesinde bu konuda örgüte verilmiş bir yetki bulunmamasına karşın, Milletler Cemiyeti'nden beklenen hizmet olmuştur. Uluslararası Kızılhaç Komitesi'nin (*i.ICRC; f.CICR*) çağrısı üzerine, 1921 yılına gelindiğinde, Milletler Cemiyeti bir bilim ve devlet adamı olarak bilinen Kuzey kutbu kâşifi, Norveçli **Fridtjof Nansen**'i, Milletler Cemiyeti Sığınmacılar Yüksek Komiseri olarak atamıştır.

Sığınmacılar ve savaş esirleri konusundaki etkinlikleriyle tanınan Nansen'in, görevde olduğu dönem boyunca, çoğunluğu Rus olan sığınmacılar ile savaşta yurtsuz kalan birkaç yüzbin Ermeni'ye yardım sağlandığı bilinmektedir. I. Dünya Savaşı sonrasında Almanya'daki rejim değişikliğine bağlı olarak Almanya'yı terk etmek zorunda kalan azınlıklar da, bu bağlamda Nansen'den gereken ilgiyi çekmiş ve insancıl yardım almıştır.

Nansen'in Milletler Cemiyeti Sığınmacılar Yüksek Komiseri olarak bilinen en önemli hizmeti, "**Nansen Pasaportu**" olarak anılan yolculuk belgesini yaratmış olmasıdır. Ulusal pasaportun sağladığı gibi, kişiyle vatandaşlığını taşıdığı devlet arasında bağ kurmayan, dolayısıyla herhangi bir devlete bu belgeyi taşıyan kişiyi ülkesine kabul etmek yükümü getirmeyen bu belge, sığınmacılar bakımından bir kimlik ve yolculuk belgesi olmuş ve bu belgenin onbeş devlet tarafından tanınması sayesinde sığınmacıların uluslararası yolculuklarını olanaklı kılmıştır. Bu sayede, ünlü besteciler Igor Stravinsky, Sergey Rachmaninov, ressam Marc Chagall ve balerin Anna Pavlova gibi sanatçılar yeni yaşamlarına başlayabilmiştir⁶⁸.

⁶⁷ Bu konuda düzenli ve ayrıntılı bilgiye ulaşmak için Prof. Dr. H. Pazarcı'nın yeni kitabı: Prof. Dr. Hüseyin Pazarcı, Türk Dış Politikasının Başlıca Sorunları (Turhan Kitabevi, Ankara 2015), sh. 22 vd.

⁶⁸ İki savaş arasındaki bu dönem, sanatsal yaratıcılığın doruk noktalarından biri-

Nansen’in Yüksek Komiser olduğu iki savaş arasındaki dönemde, etkin olan kurumlar yalnızca yardım amaçlı olarak çalışmakla kalmamış, sığınma konusuyla ilişkili olarak birden çok antlaşmanın imzalanmasına da önayak olmuştur⁶⁹. Vatandaşlığını taşıdığı devletin (Çarlık Rusyası ile Osmanlı İmparatorluğu’nun dağılması, böylece birer koruyucu devletin kalmamasına bağlı olarak) korumasından yoksun kalan Ruslar ve Ermeniler’in yabancı ülkelere gitmeleri, gittikleri ülkede ise, kabul eden devlet korumasından yararlanmalarının güvence altına alınması bu dönemdeki sığınmacı antlaşmalarının amacı olmuştur. Dolayısıyla bu antlaşmalarla, genel ve soyut, bir başka deyişle herkes ve her zaman için geçerli olacak evrensel kuralların yaratılması düşünülmemişti. Fakat o zaman gündemdeki sorun olan Rus ve Ermeni sığınmacılar konusuna çözüm getirilmesi amaçlanmıştı. Bu nedenle sözkonusu antlaşmalar kısa sürede kadük olmuştur.

Bu dönemde Sığınmacılar Yüksek Komiserliği’nce kabul edilen söylem, özellikle sayıları fazla ve dağıldıkları ülke sayısı yüksek olan Rus sığınmacılara sağlanan koruma ve yardımın, devletler arasında hakça paylaşılması, günümüzdeki söylemiyle ifade etmek gerekirse “yük paylaşımı” yapılması yolundaydı. Anılan kavram, günümüzde B.M. Sığınmacılar Yüksek Komiserliği tarafından da kullanılan sığınmacı hukukunun sıklıkla kullanılması istenen yerleşik kavramlarından biridir⁷⁰.

Günümüz örgüt yapılanmasından, bir başka deyişle **B.M. Sığınmacılar Yüksek Komiserliği (UNHCR)** bütçesinden farklı olarak, Milletler Cemiyeti döneminde, Nansen’in ofisine yılda birkaç bin İngiliz Poundu’ndan fazla akçalı kaynak verilmesi Milletler Cemiyeti’nce

dir. Sergei Diagilev’in dünya turneleriyle müzik, bale, moda ve estetik dünyasına önemli bir soluk getireceği bale kumpanyası “Balet Russe”ün Monako’da kurulduğu, yaşadığı ve Dünyanın türlü ülkelerine turneler yaptığı dönemdir. Bu yaratıcı dönemde, S. Rachmaninov, I. Stravinsky, C. Debussy gibi bestecilerin müziklerine bale yaratılır, Coco Chanel’in modadaki yaratıcılığına tanık olunur; (aslen Polonya kökenli olan) Rus asıllı balerin Anna Pavlova ile (yine aslen Ukrayna asıllı olan ancak Rus olarak tanıdığımız) balet Fyodor Nijinsky Ballet Russe içinde ünlenir.

⁶⁹ Documents from the League of Nations Archives, Refugee Survey Quarterly, Vol. 22, No. 1, 2003, UNHCR.

⁷⁰ Günümüzde de geçerli olan yük paylaşımı (burden sharing) için bkz. S. Labman, “Looking back, moving forward: The history and future of refugee protection”, University of British Columbia Faculty of Law.

kabul edilmemişti⁷¹. Kaynak sorunu, Norveç hükümetinin Nansen'in Norveç'teki taşınmazları (gayrimenkuller) karşılığı olarak yaptığı 250,000 Kronluk bağış ile Fransa ve Norveç'te satışa sunulması kararlaştırılan Nansen pullarından elde edilen gelir sayesinde aşılma çalışılmıştır. Bu sayede sığınmacıların, kabul eden ülkelere (örneğin Osmanlı Ermenileri'ni kabul eden Suriye ve Lübnan'a) yaptıkları yolculuk giderleri karşılandığı gibi, türlü kabul eden ülke topraklarında barınma olanakları sağlanmış, sağlık giderleri görülmüş ve bir kısım sığınmacı için günlük cep harçlığı bile sağlanabilmiştir. Ayrıca, ülkelere geri dönen Rus sığınmacıların çalışması için Rusya'da iki çiftlik ve Lozan Antlaşması çerçevesinde Türkiye'den ayrılan Yunanlılar için de Batı Trakya'da bir çiftlik kurulabilmiştir⁷².

Milletler Cemiyeti, bu dönemde sığınmacılar bakımından yalnızca insancıl yardım sağlanmakla kalmamış, ayrıca örgüt bünyesinde bir dizi uluslararası antlaşmanın da hazırlanmasına önayak olmuştur. Bu çerçevede, 4 Ağustos 1921 tarihinde Rus Sığınmacılar Sorununa İlişkin Konferans'ta konuya ilişkin Kararlar kabul edilmiştir. Ayrıca imzalanan, **5 Temmuz 1922** ve **31 Mayıs 1924** tarihli **Rus ve Ermeni Sığınmacılara⁷³ Kimlik Belgesi Verilmesi Anlaşmaları** ile bu anlaşmalar üzerinde değişiklik yapan 12 Mayıs 1926 tarihli Anlaşma'nın hazırlanması ve yürürlüğe konulmalarını sağlamıştır⁷⁴.

Başlangıçta yalnızca Rus sığınmacılar için düşünülmüş olan bu yolculuk belgeleriyle ilgili düzenleme, 1924 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun sona ermesine bağlı olarak yurtsuz kalan Ermeni

⁷¹ C.A. Macartney, "Refugees: The Work Of the League", <http://www.promacedonia.org/en/cm/cm_2.html>

⁷² Ibid.

⁷³ 1926 Anlaşması'nda verilen Ermeni ve Rus sığınmacı tanımları, vatandaşlığını taşıdığı devletle ilişkisi kesildiği için devletin korumasından yararlanamayan kimselere ilişkindir ve şöyleder:

"Armenian: Any person of Armenian origin formerly a subject of the Ottoman Empire who does not enjoy or who no longer enjoys the protection of the Government of the Turkish Republic and who has not acquired another nationality."

"Russian: Any person of Russian origin who does not enjoy or who no longer enjoys the protection of the Government the Union of Socialist Soviet Republics and who has not acquired another nationality."

⁷⁴ Issue of Certificates of Identity to Russian Refugees, 5 Temmuz 1922, 13 L.N. T.S. 237; Plan for the Issue of a Certificate of Identity to Armenian Refugees, 31 Mayıs 1924, Lo N Doc. C.L. 72(a); Arrangement Amending the Previous Arrangements dated July 5, 1922 and May 31, 1924, signed on May 12, 1926, 89 L.N.T.S. 47.

sığınmacılara⁷⁵; 1928 yılında ise, bu kez Osmanlı İmparatorluğu'nun Ortadoğu'da **manda** rejimi altına geçirilen topraklarında (ya İngiliz, mandası altına verilen Irak Krallığı, Filistin, Osmanlı yönetimindeki Musul, Basra, Bağdat ve Fransız mandasına konulan günümüz Suriye topraklarında yaşayıp da yurtsuz kalan Süryani, Keldani⁷⁶ ve öteki Hıristiyan azınlıkları ile Türk sığınmacıları da kapsayacak biçimde genişletilmiştir⁷⁷. Bu çerçevede, 30 Haziran 1928 tarihli Rus ve Ermeni Sığınmacılar Hakkında Saptanan Kimi Kuralların Öteki Sığınmacılara Uygulanması Anlaşması ve **28 Ekim 1933** tarihli "**Sığınmacıların Uluslararası Statüleri Antlaşması**" imzaya açılmıştır⁷⁸.

⁷⁵ Ermeniler'e gösterilen ilgi ve önceliğin bir başka nedeni de kuşkusuz Sevres Antlaşması'yla Ermeniler'e ayrı bir yurdun verilmesi anlayışının yazılı hale getirilmiş olmasıdır. Hiçbir zaman yürürlüğe girmemiş olsa bile, bu Antlaşma'yı kaleme alan galip devletlerin, I.Dünya Savaşı ertesinde dünya politikasını biçimlendiren politikacıların aynı olduğu unutulmamalıdır.

⁷⁶ Bu anlaşmada verilen Süryani ve Keldani sığınmacı tanımı şöyledir: "Assyrian, Assyro-Chaldean and assimilated refugee. Any person of Assyrian or Assyro-Chaldean origin, and also by assimilation any person of Syrian or Kurdish origin, who does not enjoy or who no longer enjoys the protection of the State to which he previously belonged, and who has not acquired or does not possess any other nationality."

Yine aynı düzenlemede Türk sığınmacı için verilen tanım şöyledir: "Turkish refugee: Any person of Turkish origin, previously a subject of the Ottoman Empire, who, under the terms of the Protocol of Lausanne, of July 24, 1923, does not enjoy or no longer enjoys the protection of the Turkish Republic and who has not acquired another nationality."

⁷⁷ Arrangement Concerning the Extension of Other Categories of Refugees of Certain Measures taken in Favour of Russian and Armenian Refugee Status, 30 Haziran 1928, 9 L.N.T.S. 63.

Rusya'daki açlık ve kıtlıktan kaçan bazı Ruslar'ın Avustralya'ya yerleştikleri, I. Dünya Savaşında askere yazıldıkları, böylece Avustralya yurttaşı olan en az 150 Rus'un Gelibolu harekâtında, en az 400 Rus'un ise Avrupa'daki savaşta Batı Cephesinde çatışan ANZAK birlikleri içinde yer aldığını açık kaynaklardan öğreniyoruz (http://en.wikipedia.org/wiki/Russian_Australians).

⁷⁸ Milletler Cemiyeti 1921 yılında Nansen'i ilkin Rus ardından Ermeni sığınmacılar sorununa çözüm bulmak üzere atamıştır. Nansen soruna çözüm bulmak ve Osmanlı topraklarındaki ve Ermenistan'daki Ermeni nüfusunun yerleşebileceği Erivan'da bir toprak parçası bulabilmek amacıyla Sovyetler Birliği'ni ziyaret etmiş ve Sovyet Hükümeti'yle yakın çalışmıştır. Çalışmalarını Milletler Cemiyeti'ne rapor ederken "birkaç yıl öncesine kadar burada açlık ve yokluğun hüküm sürdüğünü, ancak şimdi barış ve düzenin egemen olduğunu, dolayısıyla Ermenilerin rahatça yerleşebilecekleri toprakların Sovyet Ermenistanı olduğu"nu söylediğine Milletler Cemiyeti ve Ermeni kaynaklarından erişilebilmektedir. (He reported the results of his trip to the League of Nations and stated that although the League failed to implement its plan in general, he still managed to resettle 10,000 people in Armenia and about 40,000 in Syria and Lebanon.)

Nansen'in, Norveç'e dönüşünde Ermenilere olan sempatisini dile getirdiği, bu-

İki savaş arasındaki dönemde bile, sığınmacı sorununa getirilecek çözümün sığınmacıların geri dönüşü olduğu kabul ediliyordu. Ancak, özellikle Rusya kökenli sığınmacıların geri dönüşleri konusunda, başta Fransa olmak üzere, Avrupa ülkelerindeki aydınlar arasında egemen olan görüş, bu geri dönüşlerin ancak “gönüllü olarak” yapılması durumunda kabul edilebilir olduğuydu. İkinci olarak da Sovyet Hükûmetinin geri dönen Ruslara iyi davranılacağına ilişkin bir güvence vermesi isteniyordu. Öte yandan, yurt dışına kaçmış olan Ruslar arasında Sovyet yönetimine güvensizlik sürmekteydi. Nansen’in bu sorunları aşmak için hizmetinden yararlandığı (Rus Kızılhaç Derneği gibi) araçlar sayesinde, özellikle bir kısım sığınmacılar bakımından, Rusya’ya geri dönüşler neredeyse kendiliğinden gerçekleşti. İstanbul’daki **Wrangel ordusu** subaylarının geri dönüşü böyle gerçekleşmiştir⁷⁹.

Komiserlik sığınmacılar bakımından kalıcı bir çözüm bulunana kadar, sığınmacılara yalnızca yolculuk belgesi sağlamakla kalmıyor, ayrıca vize sorununu aşıyor, iş, ucuz ve güvenli yolculuk olanakları da ayarlıyor, ayrıca sığınmacıların gidecekleri ülkeye varışlarında karşılanmalarını da sağlıyordu. Örneğin 1924 yılında İstanbul’dan tahliye edilen 4,025 Rus’tan, 2760’ı Fransa’ya giderken, 665’i A.B.D.’ye, 156’i Kanada’ya, 36’sı Filistin’e ve 17’si Belçika’ya gitmeyi seçmiş, 57’si ise Rusya’ya geri dönmüştür. 1922 yılında Ağrı bölgesinden ayrılan 150 Süryani, Novorossisk, İstanbul, İzmir ve Marsilya’ya yerleştirilmiştir⁸⁰. Ya da bu dönemde gelen bir kısım Beyaz Rus soyluların Türkleşerek ülkemizde kaldıkları bilinir.

güne dek Norveççe, İngilizce, Fransızca, Almanca, Rusça ve Ermenice olarak yayımlanan “Armenia and the Near East” adlı kitabını yazdığı bilinmektedir. (<F. Nansen, <http://armenianhouse.org/nansen/nansen-en.html>>)

Yine aynı dönemdeki Ermeni nüfusu bakımından ise bkz. Prof Dr Süleyman Beyoğlu, “Osmanlı Devletinde Ermeni Nüfusu”, Taner Timur, 1915 ve sonrası Türkler Ve Ermeniler, s.11-12 (İmge Kitabevi, 2000).

http://webcache.googleusercontent.com/search?q_cache:OcrCPaJUGOYJ:www.erne;_ayrica_bkz_http://www.turkishforum.com.tr/en/content/2009/03/24/armenian-refugees-movements-and-genocide-claims/

⁷⁹ Macartney, id. Wrangel Ordusu’yla İstanbul’a özellikle Kuzey Kafkasya’dan gelen Rusların bir kısmı gönüllü olarak geri dönse bile önemli bir kısmının evlenerek ya da iş kurarak kentte yerleşik duruma geldikleri bilinmektedir.

⁸⁰ Id.

1924-25 döneminde önemli sayıda sığınmacı için denizaşırı ülkelerde yerleşme olanakları yaratılmıştır. Dünyadaki ekonomik bunalıma karşın sığınmacıların yerleştirebileceği ülke bulmak için çalışmalarını yılmaksızın sürdüren Nansen'in Arjantin, Brezilya, Paraguay ve Uruguay ile yaptığı görüşmeler sonuçsuz kalmıştır. Ancak, 1924 yılında Milletler Cemiyeti ile Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)⁸¹ arasında varılan bir mutabakat sonucu yapılan düzenlemeyle, işçi gereksinimi olan işverenler ve ülkeler ile ILO arasında bağın kurulması sağlanmıştır. Bu çerçevede işe yerleştirmek üzere göç düzenlemeleri yapılmıştır. Böylece, 1925 - 1929 yılları arasında yaklaşık 50,000 sığınmacı için iş ve yerleşim sağlanmıştır. Avrupada yalnızca Fransa'nın yabancı işçi kabul ettiği bilinmektedir⁸².

Nansen'in işbaşında olduğu bu dönemde, toplam 40,000 Ermeni sığınmacının Suriye ve Lübnan'da kurulan kasabalara, 10,000 Ermeni sığınmacının ise Erivan'a yerleştirildiği Milletler Cemiyeti kaynaklarından öğrenilmektedir. Bu dönemde, kalabalık bir Rus ve Ermeni sığınmacı grubu ile Saar bölgesinden gelen Alman sığınmacının ise Fransa tarafından kabul edildiği, yaklaşık bir milyon sığınmacıya ise Nansen ofisi tarafından maddi, akçalı ve tüzel (**legal**) yardım sağlandığı bilinmektedir⁸³.

Yine aynı dönemde, Kafkaslar bölgesinden gelen toplam 15,000 Süryani-Keldani (**Assyro-Chaldeans**) ile Lozan Antlaşması'na konu Yunanistan veya Orta Doğu'da bulunan 150 Türk sığınmacının, Avusturya'dan gelen 6,000 Rutenyalı (**Ruthenian**) yeniden yerleştirilmiştir. Ayrıca, Fransa'da bulunan Karadağlıların (**Montenegro**) ülkelere geri dönüşleri sağlanmış, 16,000 Romanyalı Yahudi ile Avusturya, Fransa ve Romanya'da bulunan 10,000 Macar vatandaşının kendilerini kabul edecek ülkelere yolculuk etmeleri sağlanmıştır⁸⁴.

⁸¹ Uluslararası Çalışma Örgütü'nün, o dönemdeki adı Bureau International de Travail (BIT).

⁸² Burgess, a.g.m., s.4.

⁸³ Nansen International Office for Refugees, League of Nations in the Fall of 1930 report. Milletler Cemiyeti'nin raporlarında yer alan sayısal verilerden çok farklı verilere ise Ermeni kaynaklarında rastlanmaktadır. Örneğin S Minasyan, "Demographic changes of Armenian population of Georgia and their political consequences at 1918- since our days", <<http://www.armenianhistory.com/Nyuter/demography/Demographic%20changes%20>>

⁸⁴ Burgess, a.g.m.

Nansen'in 1930 yılındaki ölümünden sonra, Milletler Cemiyeti bünyesinde "Sığınmacılar İçin Nansen Uluslararası Ofisi" adlı organın kurulması yeğlenmiştir. Ancak nüfus hareketleri sürekli dir.

Avrupa anakarasında yaşanan, "siper, süngü ve zehirli gaz savaşı" olarak anılan I. Dünya Savaşı'nın yaraları daha silinmeden, A.Hitler'in Almanya'daki seçimleri kazanması ve iktidara gelmesiyle birlikte, 1933 yılından başlamak üzere Almanya'dan dışarı yaşanan toplu göç sorununu çözmek üzere, Milletler Cemiyeti'nden bağımsız bir Yüksek Komiserlik ofisinin Londra'da kurulduğu görülür. Dönemin ağır sorunlarını aşmakta zorlanan Nansen Ofisi de, **Londra**'daki Yüksek Komiserlik de 1938'de kapanır. Her iki birimin de işlevini görmek üzere, Milletler Cemiyeti tarafından merkezi Londra'da olmak üzere "Hükûmetlerarası Sığınmacılar Komitesi" kurulmuştur.

Bu dönemde imzaya açılan uluslararası sığınmacı antlaşmaları arasında, Sığınmacıların Uluslararası Statüsüne ilişkin Sözleşme 28 Ekim 1933⁸⁵, 4 Temmuz 1936 tarihli "Almanya'dan Gelen Sığınmacıların Statüsüyle İlgili Geçici Anlaşma"⁸⁶ ve 4 Eylül 1939 tarihli "Almanya'dan Gelen Sığınmacıların Statüsüyle İlgili Düzenlemeye Ek Protokol" görülmektedir⁸⁷. Milletler Cemiyeti çerçevesinde oluşturulan bu antlaşmalar I. Dünya Savaşı ertesindekiler gibi, bu kez de Almanya'dan kaynaklanan sığınmacılar sorununa çözüm bulunması, bir başka deyişle ülke ve sorun temelinden hareketle düşünülmüş çözümlerdir.

Bu dönemde yukarıda anılan evrensel antlaşmalardan başka, sığınma konusuna özgü bölgesel antlaşmalar da imzalanmıştır:

- (i) Bunlardan ilki, 20 Şubat 1928 tarihli "Havana Sığınma Sözleşmesi";
- (ii) İkincisi ise, 26 Aralık 1933 tarihli Montevideo Siyasal Sığınma Sözleşmesi'dir.

⁸⁵ Convention relating to the International Status of Refugees signed at Geneva, October 28th, 1933, 159 LNTS 199.

⁸⁶ Provisional Agreement concerning the Status of Refugees coming from Germany, 04 Temmuz 1936, 3952 L.N.T.S. 61.

⁸⁷ Additional Protocol to the provisional arrangement and to the Convention signed at Geneva on July 4th, 1936 and February 10th, 1938, respectively, concerning the status of refugees coming from Germany opened for signature at Geneva, September 14th, 1939.

1938-45 yılları arasında dünyası sarsan İkinci Dünya Savaşı sırasında Londra'daki Komite ve Yüksek Komiserlik görevlerini sürdürür. Müttefikler'in kurtardıkları ülkelerin halklarına yardım ve yabancı ülkelere bulunan kişilerin ülkelerine geri dönmesini sağlamak amacıyla 19 Kasım 1943'te "Yardım ve Yeniden İnşa İçin Birleşmiş Milletler Yönetimi" (**U.N.R.R.A**) adlı bir organ kurdukları görülür. Bu örgüt görevlerini 1946'da kurulacak olan Uluslararası Sığınmacılar Örgütü'ne devredecektir.

B.M.'nin kurulmasından sonra, 15 Aralık 1946 tarihli Genel Kurul Kararıyla geçici olarak kurulan ve bazı bakımlardan devletler üstü nitelik taşıyan bir uzmanlık kuruluşu olan Sığınmacılar Uluslararası Örgütü (**I.R.O.**) oluşturulmuştur. 14 Aralık 1952 tarihine dek etkinliğini devam ettiren bu örgütün yerini B.M. Sığınmacılar Yüksek Komiserliği (**UNHCR**) almıştır.

Benzer biçimde yine özel bir sorun, bir başka deyişle bölgesel kökenli bir durumu olan Filistinli sığınmacılar için ise 11 Aralık 1948 tarihinde Filistinli Sığınmacılara yardım (**U.N. Conciliation Commission**) adını taşıyan geçici bir organın kurulduğu görülür. Bu birimin yerini almak üzere 19 Kasım 1948'de kabul edilen Genel Kurul Kararıyla B.M. Filistinli Sığınmacılara B.M. Yardımı (**United Nations Relief For Palestinian Refugees - UNRPR**) alacaktır. B.M. Genel Kurulu'nun 8 Aralık 1949 tarihli kararıyla Ortadoğu'daki Filistinli Sığınmacılara Yardım ve Çalışmalar Birleşmiş Milletler Ofisi (**U.N.R.W.A.**) kurulmuş ve önceki organın yerini almıştır. Bu ofis, Filistinli sığınmacılar sorunu sürdürdüğünden, etkinliğini günümüzde de sürdürmektedir⁸⁸.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 3 Aralık 1949 tarihinde kabul ettiği kararla kurulan ve 1 Ocak 1951'de etkin olarak çalışmaya başlayan Birleşmiş Milletler Sığınmacılar Yüksek Komiserliği (**UNHCR**), günümüzde sığınmayla bağlantılı sorunların çözümünde yetkili uzmanlık kuruluşu olarak etkinliklerini sürdürmektedir.

(iii) II. (İkinci) Dünya Savaşı'ndan sonra yaratılan sığınmacı hukuku:

Daha savaş sürürken, savaşın ardından evrensel olacak bir örgü-

⁸⁸ Gilbert Jaeger, "On the history of the International protection of refugees", International Review of the Red Cross, September 2001, Vol. 83, No.843, p. 727-737.

tün kurulması önerisi A.B.D. Başkanı T. Roosevelt tarafından dile getirilmiştir. Bu öneri üzerine kurulan Birleşmiş Milletler örgütü bünyesinde yine nüfus hareketlerine ilişkin ilk çalışmalar yapılmıştır. Böylece, BM bünyesinde hazırlanan, evrensel nitelik taşıyan antlaşma olan “Sığınmacıların Hukuki Durumuna İlişkin Sözleşme” 28 Temmuz 1951’de Cenevre’de imzaya açılmıştır. Kendinden önce yapılmış olan (yukarıda anlatılan) 1921, 24, 26 düzenlemelerinin yerini alan anılan sözkonusu Sözleşme, 22 Nisan 1954’ten bu yana yürürlüktedir. Günümüzde “1951 Sözleşmesi” olarak da anılan sözkonusu antlaşmaya yaklaşık 170 devlet taraf bulunmaktadır⁸⁹. Sözleşme’ye ek olarak yapılan Protokol ise 1966 tarihlidir ve taraf devletler bakımından ek yükümler getirmektedir.

Anılan evrensel düzenlemeler dışında, sığınma sorunlarının yaşandığı bazı bölgelerde, bölgesel antlaşmalar da imzalanmıştır. Bu tür bölgesel antlaşmalar arasında şunlar sayılabilir:

- (i) 1954 tarihli Karakas Diplomatik Sığınma Sözleşmesi;
- (ii) 1954 tarihli Karakas Ülkesel Sığınma Sözleşmesi;
- (iii) 1969 tarihli Sığınmacılara İlişkin Afrika Birliği Sözleşmesi;
- (iv) Avrupa Konseyi bünyesinde hazırlanıp imzaya açılan 1959 tarihli Sığınmacılar İçin Vizenin Kaldırılması Avrupa Sözleşmesi;
- (v) 1980 Sığınmacıların Sorumluluğunun Transferine İlişkin Avrupa Antlaşması;
- (vi) Latin Amerika devletlerinin kabul ettiği 1984 Kartagena Bildirgesi;
- (vii) 1977 Avrupa Konseyi Ülkesel Sığınma Bildirisi;
- (viii) 1966 Sığınmacı Statüsü ve Muamelesi Konusunda Bangkok İlkeleri ve
- (ix) B.M. bünyesinde kabul edilen 1967 tarihli B.M. Ülkesel Sığınma Bildirisi ⁹⁰.

⁸⁹ UN Convention on the Status of Refugees and additional Protocol) “Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme” adını taşıyan sözkonusu metne TBMM İnsan Hakları elektronik sayfasından erişilebilmektedir.

⁹⁰ Prof Dr H Pazarcı, 2 Uluslararası Hukuk Dersleri, Gözden geçirilmiş 8.bası, 189-197 (Ankara, 2004).

Uluslararası sığınmacı hukukunun gelişmesine yön veren olaylar arasında yukarıda sayılan I.Dünya Savaşı boyunca ve sonrasındaki nüfus hareketleri incelendiğinde, 1951 Sözleşmesi çerçevesinde “sığınmacı” olabilmek için aranan koşullar ile I.Dünya Savaşı dönemindeki, tek tek, somut durumlara özgü anlaşmalarla düzenlenerek, sığınmacı olarak kabul edilen Rus, Ermeni, Asurî, Keldani ve Alman sığınmacıların gerçekte birbirine benzer koşullarda ülkelerinden ayrılmış oldukları görülür. Ne var ki, özellikle I. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasındaki olayların, onlara ilişkin çözümleme yapan yazarların bakışına göre farklı biçimde yorumlandığı ve sunulduğu görülmektedir. Örneğin Osmanlı İmparatorluğu’nun dağılan toprakları üzerinde yeni kurulan iki devletten Yunanistan ve Türkiye arasında, modern Türkiye’yi kuran 1923 Lozan Antlaşması’na ek⁹¹ olarak yeni kurulan iki komşu devletten Yunanistan ve Türkiye arasında varılan “Ahali Mübadelesi-ne ilişkin Anlaşma”yla ahali mübadelesi yapılmıştır. Böylece, Osmanlı İmparatorluğu’nun günümüz Türkiye Cumhuriyeti Devletinin ülkesinde topraklarda yaşayan birbuçuk (1,5) milyon Yunanlı ile günümüz Yunanistan topraklarındaki beşyüzbin (500,000) Müslüman Türk’ün değiş tokuş edilmesini öngörmektedir. ‘Ahali mübadelesi’, imparatorlukların sona erdiği dönemde, evrensel düzlemde görev yapan Milletler Cemiyeti’nin bir çözüm olarak gördüğü ve ilgili devletlere önerdiği bir yöntemdir. Bu önerinin yansımaları olarak, 1912 yılında Osmanlı İmparatorluğu ile Bulgar ve Sırp Krallıkları arasında ahali mübadelesi anlaşmalarının imzalandığı, ne var 1913’de başlayan Balkan Savaşları dolayısıyla hiçbir zaman yürürlüğe konamadıkları bilinmektedir.

Yeni Dünya’ya gelince:

I. Dünya Savaşına ilişkin tarih kaynaklarından, Ermeni sığınmacılarla ilgili kaynakça araştırıldığında, I. Dünya Savaşının başladığı günlerde A.B.D.’nin Osmanlı Devleti nezdindeki zamanın büyükelçisi Henry Morgenthau tarafından sağlanan veriler esas alındığında, Uluslararası Kızılhaç Komitesi (ICRC) tarafından yayımlanan Ermeni nüfusun, 600,000-800,000 olarak verildiği⁹² bilinmektedir. Bu sayılar

⁹¹ Ahali mübadelesinin temelde I. Dünya Savaşının neden olduğu insancıl çöküntüye bir çözüm arayan Nansen’in önerisi olduğu bilinmektedir. Bkz. Bruce Clark, *Twice A Stranger* (2006, UK) (XI+268 pp.)

⁹² “Numbers given by the Red Cross is between 600.000 and 800.000, numbers given by H. Morgenthau Jr. ”.

şişirilerek bazı çevrelerce zaman içinde birbuçuk milyon Ermeni'nin Osmanlı yönetimince öldürüldüğü iddiasında kötüye kullanılabildiği görülmektedir.

Savaş suçlarının yargılanması ise yine bir tarihi geçmişenin ürünüdür. Tarih incelenerek, Birleşik Krallık (UK, İngiltere, Galler, İskoçya ve Kuzey İrlanda) kaynakları temel alınarak yapılan yeni bir araştırmada ise, dönemin önde gelen İngiliz politikacılarının, savaşta işlenen (saldırganlık-saldırı, işgal, siviller ya da savaş esirlerinin öldürülmesi gibi) suçlar bakımından Almanya ile Avusturya ile ("200,000 Ermeni'nin ölümüne yol açan sistematik terör uygulaması" nedeniyle) Osmanlı Devleti'nin uluslararası sorumluluğunun kabul edileceği hükümlerin (I.Dünya Savaşı'nı sona erdiren) **Paris Barış Antlaşması**'na işlenmesinde ısrarlı olduğuna değinilmektedir⁹³.

I.Dünya Savaşı'nda, Çarlık Rusyası'nın da desteklediği bir Ermeni gerilla savaşının Kafkaslar'da yürütüldüğü, bundan en fazla da sivil halkın zarar gördüğü verisine tarih kaynaklarından erişilebilmekte⁹⁴ ancak bu tarihsel verinin Batılı hemen hiçbir yazarın dikkatini çekmediği, tarih içinde çözümlemelerinin yapılmadığı görülmektedir.

1951 SÖZLEŞMESİ çerçevesinde Sığınmacıların hukuksal durumu:

Günümüzde geçerli olan 1951 Sığınmacıların Statüsüne ilişkin Sözleşme'nin 1. maddesi uyarınca, sığınmacı statüsünden yararlanabilecek iki grup kişi belirlenmiştir. Bunlardan ilki, yukarıda sözünü ettiğimiz 1926, 1928, 1933, 1938 ve 1939 Antlaşmaları'na göre sığınmacı olarak kabul edilen kişilerdir. İkincisi ise, 1 Ocak 1951'den önceki (bir başka deyişle II. Dünya Savaşı sırasında yaşanan) olaylar nedeniyle yurdunu terk edenlere sığınmacı statüsü tanınmasıdır.

Sözleşme'yle taraf olan devletlere 1 Ocak 1951'den önceki olaylardan dolayı ülkelerinden ayrılan kimselere sığınmacı statüsü tanınmasıyla ilgili olarak da iki seçenek tanınmıştır. Dileyen devlet, Sözleşme'ye taraf olurken, yukarıda anılan tarihten (1951) önce yalnızca Avrupa'da meydana gelen olaylar nedeniyle ülkelerini terk etmek zorunda kalan

⁹³ G.J.Bass, Stay The Hand of Vengeance 117 (2000, Princeton University Press, ABD).

⁹⁴ <http://absoluteastronomy.com/World_War_I>

kimselere sığınmacı statüsü tanımayı yükümlenebilir. Bir başka anlamıyla, bu devlet yalnızca Avrupa anakarasında meydana gelen savaştan etkilenenlere sığınmacı statüsü tanıyacaktır. Sözleşme çerçevesinde devletlere tanınan bir başka seçenek ise, güneydoğu Asya, Amerika ve Afrika dâhil olmak üzere tüm dünyayı etkileyen savaş nedeniyle ülkelerini terk edenlere sığınmacı statüsü tanınmasıdır. Sözleşme'deki yazım izlenirse, "1 Ocak 1951'den önce dünyanın geri kalan bölgelerinde meydana gelen olaylara bağlı olarak ülkelerini terkedenler"e sığınmacı statüsü tanınması olanaklıdır.

Uygulamada, B.M. Sığınmacılar Yüksek Komiserliği, yukarıda açıklanan ikinci seçeneğin uygulanmasını, (yani dünyanın hangi ülkesinden gelirlerse gelsinler) yurtlarını terkedenlere sığınmacı statüsü tanınmasını bir genel kural olarak uygulamaktan yanadır. Bu nedenle, 1951 Sözleşmesi'nin özgün yazımında yer alan bu iki seçenekten yalnızca birini yeğleyen devletlerin uygulaması, hukuken yanlış olduğunu bilse bile 'çekincesi olan devletler' olarak adlandırmaktadır.

Sözleşme uyarınca sığınmacı statüsü tanınacak kimseler, yalnızca tarihi olaylara bağlı olarak belirlenmemiştir. Ayrıca, bir takım soyut, genel koşulların varlığı aranmıştır. 1951'den önce meydana gelen olaylara bağlı olarak ülkelerinden ayrılmak dışında, ırkı, dini, uyrukluğu (tabiiyeti), belirli bir sosyal grubun üyesi olması (muayyen bir içtimai gruba mensubiyeti) veya siyasal düşünceleri (siyasi kanaatleri) yüzünden eziyet göreceğinden (takibata uğrayacağından) haklı olarak korkmak⁹⁵ temel bir koşuldur. Anılan korku dolayısıyla vatandaşı olduğu ülke dışında bulunmak aranan ikinci bir koşuldur. Bu korkuya bağlı olarak, yurdu dışında bulunan kişiler, vatandaşlığını taşıdığı devletin korumasından yararlanamıyor ya da anılan korku (eziyet göreceği korkusu) nedeniyle devletin korumasından yararlanmak istemiyor olmalıdır. Yahut da, vatandaşlığı (tabiiyeti) yoksa sözkonusu gerekçeyle daha önce normal olarak oturduğu (mutaden ikamet ettiği) ülke dışın-

⁹⁵ Sözleşme'de geçen kavramların karşılığında Türkiye'nin Sözleşme'ye taraf olduğu sırada yapılan resmi çeviride kullanılan karşılıklar parantez içinde bırakılmıştır. Resmi çevirideki "well founded fear of prosecution" terimi için kullanılan "takibata uğrayacağı konusunda haklı bir korkusu olmak" açıklamasındaki "takibat" teriminin burada çok da doğru olmadığı, çünkü Sözleşme'deki amaçlanan anlamı karşılamadığı düşünülmektedir. Bu nedenle önerdiğim karşılık, "eziyet çekmeye zorlamak, eziyet görmekten korkmak" terimleri kullanılmıştır.

da bulunuyor ve oraya geri dönemiyor ya da sözü edilen korku (eziyet çekmek korkusu) nedeniyle geri dönmek istemiyor⁹⁶ olmalıdır. 1951 Sözleşmesi altında, buraya kadar sayılan özellikleri taşıyan kimseler “sığınmacı” olarak kabul edilmektedir⁹⁷.

Görüldüğü üzere, 1951 Sözleşmesi’nde kabul edilen yukarıda belirtilen sığınmacı tanımının, belirli bir olay ya da belirli bir azınlık grubuna yönelik değildir. Bu özelliğiyle, 1951 Sözleşmesi kendinden önceki sığınmacı antlaşmalarından farklıdır.

1966 Protokolü:

1951 Sözleşmesi üzerinde yapılan değişiklikleri içeren 1966 tarihli ek Protokol, Sözleşme’de anılan salt II. Dünya Savaşıyla sınırlı olma durumunu, kaldırmış ve böylece sığınmacı statüsü tanınmasını yalnızca II. Dünya Savaşıyla yani 1951 yılıyla sınırlı kalmaktan çıkarmıştır. Dolayısıyla, Protokol’e taraf olan devletler artık 1951’den sonra meydana gelen olaylar nedeniyle ülkelerini terk eden kimselere sığınmacı statüsü tanımayı bir yüküm olarak kabul etmiş olmaktadır. Bu düzenleme, günümüzdeki sorunları anlamaya yardımcı olur⁹⁸.

Sığınmacılar hakkında öngörülen koruma rejimi:

1951 Sözleşmesi’yle sığınmacılar bakımından getirilen koruma bakımından en önemli adım, sığınmacıyı geldiği ülkeye geri gönderme/vermeme (**non refoulement**) kuralıdır (1951 Sözleşmesi m. 33(1)).

1951 Sözleşmesi ve eki Protokol hükümlerine göre sığınmacı statüsü kazanan kişilerin korunmasında gözetilmesi gereken temel ilke, bu kişiler arasında ırk, din ya da gelinen ülke bakımından herhangi bir ayırım gözetilmemesidir (m. 3).

⁹⁶ Salt “eziyet göreceğine ilişkin haklı bir korku” koşulu, 1951 Sözleşmesi’ni, Milletler Cemiyeti döneminde yapılan sığınmacı düzenlemelerinden farklı kılmaktadır.

⁹⁷ 2004 yılında kabul edilen 5237 sayılı yeni Türk Ceza Kanunu’nun “geri verme” başlığını taşıyan 18. maddesinin 3.bendinde yer alan “kişinin, talep eden devlete geri verilmesi halinde ırkı, dini, vatandaşlığı, belli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi görüşleri nedeniyle kovuşturulacağına veya cezalandırılacağına ya da işkence ve kötü muameleye maruz kalacağına dair kuvvetli şüphe sebepleri varsa, talep kabul edilmez” hükmüyle Sığınmacıların Statüsüne ilişkin 1951 Sözleşmesi’nden kaynaklanan yükümlülüğümüzün ulusal düzlemde uygulanması güvence altına alınmıştır.

⁹⁸ Eski Yugoslavya, Suriye, Orta Afrika Cumhuriyeti, Nijerya, Sudan, Afganistan en yakın tarihli sığınmacı yaratan siyasal sorunlardır.

Sığınmacıların yararlanacakları haklar bakımından genel bir koruma çerçevesinde:

- (A) Sığınmacıların şu haklar bakımından kendilerine yurttaşlarla eşit davranılması hakkının bulunmasıdır:
- (i) Dini ibadet ve çocukların dinsel eğitimi;
 - (ii) Fikri ve sınaî mülkiyet hakkı (m. 14);
 - (iii) Yargı organları önünde dava tarafı olma (m. 16);
 - (iv) İlköğretimden yararlanma (m. 22(1));
 - (v) Sosyal yardımlardan yararlanma (m. 23);
 - (vi) Çalışma koşulları ve sosyal güvenlik (m. 24);
- (B) İkinci olarak ücretli olarak bir işte çalışma, sendika ve dernek hakları bakımından sığınmacılar yabancılar arasında “en fazla gözetilen ulus” ilkesinden yararlanma hakkına sahiptir (m. 15 ve 17).
- (C) Üçüncü olarak, sığınmacılar şu konularda en az öteki yabancılar tarafından haklardan yararlanma hakkına sahiptir:
- (i) meslek sahibi olmak (m. 18-19);
 - (ii) mesken;
 - (iii) orta ve yüksek öğrenimden yararlanma (m. 22(2));
 - (iv) seyahat özgürlüğü (m. 26);
 - (v) mali yükümlülükler (m.29);
 - (vi) taşınır ve taşınmaz mülkiyeti sahibi olma (m. 13).

Sığınmacıların kişisel statüsü, ilke olarak, ikamet edilen ülkenin yasalarına bağlıdır (m. 12(1)). Ancak, sığınmacının ikametgâhı yoksa bu durumda bulunduğu ülkenin yasaları bu konuda geçerli olacaktır. Özellikle evlilik konusunda Sözleşme’ye taraf olan devletlerin evliliğe bağlı haklara saygı gösterme yükümü bulunmaktadır (m. 12(2)).

Sığınmacı statüsünden yararlanabilecek kişilerin, Sözleşme’ye taraf bir devletin ülkesine usûlsüz giriş yapması durumunda, bu usulsüzlük dolayısıyla herhangi bir ceza verilmesi yasaktır (m. 31(1)). Ancak, kişilerin bir an önce yetkili makamlara başvurarak geçerli ne-

denlerini anlatmaları gerekmektedir. Sığınılan devletin ilke olarak herhangi bir sığınmacıyı sınırışı etmeme (**non refoulement**) yükümü bulunmaktadır. Ancak, ulusal güvenlik ve kamu düzeni nedeniyle devletin ülkesinde bulunan sığınmacıları sınırışı etme yetkisi saklıdır (m. 32(1)). Sınırdışı edilen kişiye olağan olarak başka bir ülkeye kabul için makul bir süre tanınması gerekmektedir (m. 32(3)). Her halde, sınırdışı edilecek olan sığınmacı kaçtığı ülkeye sınırdışı ya da iade edilemez (m. 33(1)). Son olarak, bulunduğu ülkenin güvenliği bakımından tehlikeli kişiler, kaçtığı ülkede ağır bir suç işlemiş olduğu kesinleşen kişilerin bu haktan (sınırdışı edilmeme) yararlanma isteğinde bulunamayacakları öngörülmektedir (m. 33(2)).

Sığınmacıların konuk eden ülkede, geçerli olan yasa ve hukuk kurallarına ve kamu düzeninin korunması amacıyla alınan önlemlere uymak zorunluluğu bulunur (m.2).

Günümüzde uygulanan sığınmacıların korunmasına ilişkin uluslararası rejim, Nansen döneminde uygulanan korumadan farklıdır. Bugün B.M. Sığınmacılar Yüksek Komiserliği bütçesi, üye devletlerin katkılarıyla oluşmaktadır. Dolayısıyla çok büyük olmayan bir bütçe, tüm dünyadaki sorunlar için kullanılmaktadır. Bu kaynak, Yüksek Komiserlik'in görev alanına giren ve sayıları milyonları aşan sığınmacı ve yurt içinde yeri değiştirilmiş⁹⁹ (IDP) nüfusun korunması bakımından kullanılmakla birlikte, Nansen dönemindeki gibi hem iş, kabul edecek ülke, yolculuk belgesi hem de güvenli yolculuk yapmalarının sağlanmasında kullanılmanın masrafını karşılamaya yetecek bir bütçe değildir. Dolayısıyla günümüzde sığınmacılara ev, iş ve yolculuk güvenliği sağlamak görevi 1951 Sözleşmesi'ne taraf olan devletlere düşmektedir. Yüksek Komiserlik ise daha çok Sözleşme hükümlerinin uygulanmasını denetleme görevini yerine getirmektedir.

Türkiye'nin durumu:

Türkiye 1951 Sözleşmesi'ni imzalamış ve 29 Ağustos 1961 tarih ve 359 sayılı yasa ile onaylayarak 30 Mart 1962 tarihinde yürürlüğe koymuştur. Ancak, Türkiye Sözleşme'ye taraf olurken koyduğu çekince-

⁹⁹ Internally displaced people karşılığında dilimizde kullanılan terimdir. 1990'lardan bu yana sığınmacılardan daha kalabalık olan bu grup, BMMYK (UNHCR)'nın mesaisinin önemli bir bölümünü oluşturmak zorunda kalmıştır.

lerle, ilkin 1926 ve 1928 Antlaşmaları'yla bağlı olmadığını, dolayısıyla bu Sözleşme'nin ilgili hükmü dışında olduğunu beyan etmiştir. İkinci olarak, teknik anlamda bir çekince değil, yalnızca bir açıklama yapılarak, Türkiye'nin 1951'den önce Avrupa'da meydana gelen olaylar nedeniyle ülkelerini terk etmek zorunda kalanlara sığınmacı statüsü tanıyacağını kayda geçirmiştir.

Sözleşme'nin kimi maddeleri üzerinde değişiklik yapan 1966 tarihli ek Protokol'e ise 1 Temmuz 1968 tarih ve 6 sayılı kararnameyle onaylanarak taraf olunmuştur.

Sonuç olarak, yalnızca Avrupa'daki olaylar nedeniyle ülkelerini terk eden kimselerden yukarıda sayılan koşulları taşıyanlara sığınmacı statüsü tanımak zorunluluğu bulunmaktadır¹⁰⁰.

Türkiye'nin uygulaması:

Türkiye 1951 Sözleşmesi'ni coğrafi bakımdan Avrupa'da meydana gelen olaylarla sınırlı tutmayı amaçlamıştır. Bu Türkiye'nin daha doğusundaki ülkelerden gelenlere, koşulları ne olursa olsun, başvurmaları durumunda sığınmacı statüsünün verilemeyecek olması anlamına gelmektedir. Türkiye'nin bu uygulamasının bilinmesine karşın, özellikle İranlı sığınmacılar tarafından bir üçüncü devletin korumasından yararlanmak umuduyla Türkiye gelinmiştir. 1990'lı yıllarda komşu bazı ülkelerde yaşanan zorlayıcı koşulların yanı sıra, Türkiye'nin 1951 Sözleşmesi'ne koyduğu coğrafi kısıtlama nedeniyle doğrudan doğruya sığınmacı başvurularını inceleyemeyecek olmasını göz önünde bulunduran B.M. Sığınmacılar Yüksek Komiserliği, zamanın hükümetiyle varılan anlayış birliği sonucunda, Ankara dışında bazı yerel ofisler açması kararlaştırılmıştır. Böylece Türkiye'ye gelen sığınma arayan kimselerin başvuruları doğrudan bu ofislere yapılabilmektedir.

Yine 1990'lı yılların başında Sovyetler Birliği'nin sona ermesiyle, dağılan büyük bir devletin vatansız kalan yurttaşlarının göç edeceği ve Avrupa'ya bir nüfus akışı yaşanacağı korkusu yaşanmıştı. Bu korkunun özünde, yeni bağımsız olan Gürcistan, Azerbaycan, Ermenistan,

¹⁰⁰ Burada, uygulama bakımından en güç noktalardan birinin dikkat çekilmelidir: Buradaki bireysel olmak şu anlama gelir: Sığınmacı başvurularının, bireysel olması dolayısıyla başvuruyu inceleyen evsahibi ülke yetkililerinin incelenmesi uzun sürer ve bazen sığınmacı statüsü verilmeye eşlerden biri haklı bulunurken, örneğin aynı evi paylaşan öteki eş bu statüyü kazanamayabilir.

Ukrayna gibi devletlerdeki ekonomik koşulların elverişsizliği, geçim koşullarının yetersizliği gibi verilerdi. Ancak, aradan geçen aylarda korkulunun gerçekleşmediğinin görülmesi üzerine B.M. Sığınmacılar Yüksek Komiserliği'nin bölge ülkelerindeki temsilcilikleri aracılığıyla yapılan çalışmada, toplu göçlerin olmama nedeni olarak, o zaman Türkiye Cumhuriyeti'nin sınır ticaretine izin vererek yeni bağımsız devletlerdeki bölge halkının elde ettiği küçük kazançlarla yaşamlarını sürdürmelerine katkıda bulunduğu saptanmıştı. 1990'lardaki gerek bu tür hoşgörülü uygulamaları, gerek Balkanlar ya da Kafkaslar kökenli Türk soyluların hoş karşılanabiliyor olması dolayısıyla Türkiye'nin sığınmacılar konusundaki uygulamaları B.M. Sığınmacılar Yüksek Komiserliği nezdinde saygıyla anılmaktaydı.

Sığınmacı hukuku alanında ülkemizde var olan kavram karmaşası:

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, 1951 Sığınmacıların Statüsüne İlişkin Sözleşme¹⁰¹ ve eki 1966 Protokolü'ne¹⁰² taraf olmasına ve uzun yıllara dayanan sığınmacıları korumaya yönelik uygulamasına karşın, özellikle Irak'ta 1980'lerin sonunda başa geçen Saddam Hüseyin'in uyguladığı ayrılıkçı rejimden kaçarak, ülkemize gelen¹⁰³ Iraklı mülteci sorunu, ardından, eski Yugoslavya'daki silahlı çatışmalardan kaçan ve ülkemizdeki akrabalarının yanına gelen Boşnak ya da Makedon sığınmacılar için 1994 tarihinde yürürlüğe konan Tüzük¹⁰⁴ den bu yana, anılan Tüzük'le yaratılan farklı bir anlayış ve ciddi bir kavram karmaşası bulunmaktadır.

Bu karmaşaya, 1990 yılında eski Yugoslavya'da iç savaş görünümünde başlayan çatışmalardan kaçarak, yurdumuzdaki akrabalarının

¹⁰¹ 28 Temmuz 1951 tarihinde imzalanan Sözleşme'nin onaylanmasının uygun bulunduğuna ilişkin 29.07.1961 tarih ve 473 sayılı yasa ve Sözleşme metni için bkz. 05.09.1961 tarih ve 10898 sayılı R.G.

¹⁰² 07.01.1968 tarihli uygun bulma kanunu için bkz. 8 Mayıs 1968 tarih ve 12968 sayılı R.G.

¹⁰³ 1990 ilkbaharında, bir gece yaklaşık 1 milyon kadar Iraklı mültecinin ulusal sınırımızı geçerek ülkemize geldiği anımsanacaktır.

¹⁰⁴ 14/09/1994 tarihli 94/6169 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yürürlüğe konulan (30/11/1994 tarih ve 22127 sayılı R.G.'de yayımlanan) "Türkiye'ye İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiye'den İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar ile Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılar ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usûl ve Esaslar Hakkında Yönetmelik"

yanına gelenlere ilişkin olarak yürürlüğe konmuş olan düzenlemeden kaynaklanmıştır. Anılan yönetmelik: 30 Kasım 1994 tarihli “Türkiye’ye İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiye’den İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar ile Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılar ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usûl ve Esaslar Hakkında Yönetmelik”tir¹⁰⁵.

Sözü edilen kavram karmaşasına neden olan gelişmelerden biri, günümüzde uluslararası uygulamada kullanılan birçok kavramın Türkçe karşılıklarının zamanlıca ve bilinçli biçimde yaratılamamış olmasında aranabilir. Söz konusu Yönetmelik’te, bir ülkede meydana gelen (silahlı çatışma gibi insan yapısı, ya da sel, kuraklık, deprem gibi doğal afetleri gibi) nedenlere bağlı olarak ülkesini terk edip, kaçarak üçüncü bir devlet ülkesine gidenlerin, kendilerine ‘sığınmacı statüsü’ verebilecek herhangi bir devlet arayan kimselere verilen ad ve sığınmacı hukukunun yerleşik kavramları karıştırılmıştır. Örneğin kendisine ‘sığınmacı statüsü’ verecek bir devlet bulmaya çalışan kimselere verilen “sığınma arayan kimse” (**asylum seeker**) teriminin yerleşik bir karşılığı bulunmamaktadır. Bu kavram için kimi resmi makamlarca, çoğu kez resmi söylemde olmasa bile günlük sorunları aşmaya yarayacak biçimde kullanılan terimler arasında, “ilticacı” sözcüğünün kullanılabildiği görülmekteyse de, Yönetmelik ne bu gibi önerilen terimleri kullanmış, ne yeni terminoloji önermiştir.

Karmaşaya bir başka neden de, uluslararası düzlemde farklı anlamlar taşıyan kavramların aynı anlama gelir biçimde kullanılmasıdır. B.M. Sığınmacılar Yüksek Komiserliği’nin uygulamasındaki Antlaşmalarda kabul edilen biçimde çeşitli baskılar nedeniyle yurdundan kaçarak üçüncü bir devletin ülkesinde sığınma arayan ve henüz kabul eden devletin iç hukuku ve devletler hukuku mevzuatı uyarınca sığınmacı statüsü kazanmamış bulunan kimseler, özellikle bu kişilerin insan haklarının gözetilmesini güvence altına almak amacıyla, sığınmacı (mülteci) olarak adlandırılması yahut da örneğin Suriye’deki çatışmalardan kaçıp henüz hiçbir devletin korumasından yararlanmayanlar için bazen göçmen, bazen mülteci, bazen sığınmacı denmesi, hem de bu hatanın bilinçli olarak uluslararası basında yineleniyor olması gibi uygulamala-

¹⁰⁵ Metin için bkz. 30.11. 1994 tarih ve 22127 sayılı R.G.

rın katkısı bulunmaktadır.

Benzer biçimde, bir ülkede meydana gelen olaylara bağlı olarak yaşadıkları yeri terk etmiş, yurt sınırları içinde olmakla birlikte, başka yere gitme olasılığı güçlü olan, daha açık bir deyişle üçüncü bir devletin ülkesine henüz geçmemiş olan kimseler için **UNHCR** ya da **ICRC** gibi kuruluşların kullanıldığı “(yurt içinde) yer değiştirmiş kimseler” (**displaced persons**) kavramını kullanagelmıştır. Bu kısaca **IDP** olarak anılan yurtları içinde olan fakat pek yakında sığınmacıya dönüşebilecek olan kimseler sığınmacılıktan farklı bir durumu anlatmaktadır. Günümüzde dünyada, sığınmacılardan daha yüksek oranda olan ve sığınmacı hareketinin başlangıcı olan, ‘yer değiştirmiş kimseler’, sığınmacı statüsündeki kimseler (**refugees**) kavramıyla birlikte kullanılmaktadır.

Sığınmacı Hukuku’nda kullanılan sayılan bu farklı kavramların birlikte kullanılması konuya ilişkin deneyim sahibi olmayan ya da özel biçimde eğitilmemiş kimseler bakımından akıl karışıklığı yaratmıştır.

20. Yüzyıl’ın sonundaki bir gelişme, B.M. Sığınmacılar Yüksek Komiserliği’nin gündeminde önemli yer tutan ve henüz antlaşmalarla düzenlenmemiş olan kalabalık bir grubun varlığına değinmek gerekir. Bu, bir ülkedeki çeşitli baskılar nedeniyle ve eziyet göreceği yolundaki haklı korkusu dolayısıyla yaşadığı yeri terk etmiş, ancak henüz bir üçüncü devlet ülkesine geçmemiş, bir başka anlatımla, yurdunun sınırları içinde bulunan kişiler için (bkz. 91 sayılı dipnot) kullanılan “yurt içinde yer değiştirmiş kişiler”dir (**internally displaced persons-IDP**).

1994 tarihli Yönetmelik, Türkiye’de Yönetmelik’in uygulaması çerçevesinde sığınmacı statüsünü kazanan kimseler için “mülteci” ve henüz bu statüyü kazanmamış fakat sığınma arayan kimseler (**asylum seeker**) için ise “sığınmacı” terimini kullanmaktadır. Oysa sığınmacı terimi, Arapça kökenli olan “mülteci” terimi için kullanılan Türkçe karşılık olup, sığınmacı ve mülteci kavramları arasında anlam bakımından herhangi bir fark yoktur. Anlam farkı olmadığı halde, sanki birbirinden ayırmış gibi kullanılan bu iki kavramın yarattığı karışıklığı anlamak için, öncelikle 1951 Sığınmacıların Statüsüne ilişkin Sözleşme’deki “sığınmacı” (**refugee**) kavramına bakmalıyız.

Andığım bu “sığınmacı” tanımı, iki farklı kavramı anlatmak için kullanıldığı görülecektir. İşte bu çifte kullanım, konuyu iyice içinden çıkılmaz duruma getirmiştir. Bu durum özellikle sözkonusu yönetmelik çerçevesindeki uygulamayı örneklerle, bir yabancı dilde anlatmaya çalışıldığında açığa çıkmıştır. Örnek olaylar yabancı dile çevrilmesi gerektiğinde durumu iyice karmaşıklştırmaktadır. Bu nedenle, öğretilde bazı yazarların yaptığı gibi, 1951 Sözleşmesi kapsamına giren ve statü kazanmış olan kimseler bakımından (Arapça olan “mülteci” kavramının Türkçe kökenli ve Türkçe karşılığı olan) “sığınmacı” kavramını kullanıyorum.

Kavram karmaşası anılan 1994 uygulamamızla bitmemiştir ne yazık ki. Aradan geçen yıllarda, önce Saddam Hüseyin’in baskıcı yönetiminden kaçıp ülkemize gelmek zorunda kalan Iraklı sığınmacıların önemli bir bölümü ya üçüncü devletlerin ülkelerinde “sığınmacı” statüsü kazandı ve yurdumuzu terk etmek üzere Türkiye’den ayrılmışlardır. Bu geri dönüş için ya Ankara’daki BMMYK (UNHCR) ya da Uluslararası Göç Örgütü (IOM) Ofisinden yardım aldılar ve 90’ların sonundaki sorunlar bir biçimde aşıldı. Ancak, bölgemiz sorunları hiç bitmediğine tanık oluyoruz.

Suriye’de yaşananlar ve bunların Türkiye ya da AB üzerindeki etkileri:

2011 yılı bahar aylarında Suriye’de yalnızca bir iç huzursuzluk gibi başlayan iç savaş, zamanla emperyalist ve yeni emperyalist devletlerin farklı çıkarlar, farklı beklentilerle müdahil oldukları kapsamlı bir bölgesel çatışmaya dönüştüğünü görüyoruz. Hatta şu günlerde öyle bir boyuta varmıştır ki bölgedeki sorunlar, özellikle nükleer enerji kullanan ve nükleer silah sahibi olan devletler bölgeden korkma aşamasına gelmiştir. Nükleer enerji konusunda, dünya liderleri biraraya gelerek, nükleer gücün Suriye’deki olaylarda bir aktörmüş gibi etkin rol oynayan uluslararası terör örgütlerinin (İŞİD, El Kaide, PKK, PYD PKK gibi) eline geçmesi korkusunu yüksek sesle dile getirmişlerdir¹⁰⁶.

20. Yüzyıldaki deneyimler sonucu, silahlı çatışmaları artık “savaş” olarak adlandırmamak bile, Suriye olayının yarattığı sonuçlar bakımından evrensel bir nitelik kazanmıştır. Komşumuzdaki çatışmalardan

¹⁰⁶ Mart 2016’nın son haftasında A.B.D.başkenti Washington D.C.’de yapılan Enerji güvenliği konferansı sırasında yapılan konuşmalar hayli uyarıcıdır.

kaçan milyonlarca sığınmacı, ya da ilticacı (**asylum seeker**) dünyanın dört bir yanına gidiyor. Gittikleri ülkelerin çoğunluğunun insan hakları sözleşmelerine taraf olmaları ise, bunların belirli uygulamalardan kaçınması sonucunu doğuruyor. Yani Suriye’de ya da Ortadoğu’daki sorunları bir türlü aşmaya çalışmamış olan Batı, şimdi Suriyeli ya da Afrikalı sığınmacıları Avrupa anakarası dışında tutmak için Türkiye Cumhuriyeti Devleti ile imzaladığı “Geri Kabul Anlaşması”¹⁰⁷ sayesinde ülkeleri dışında olan Suriyeli ve Afrikalıları uyguladıkları zorunlu göçle ülkemize gelmeye zorluyor. Bu zorulu göç sayesinde ülkemizin beklentisi birkaç bin Avrodur. Ama gelenleri ülkenin uzun sürede yaşanır ve karlı kıldığı turistik bölgelerinde yahut da verimli tarım alanlarında kuracağı sığınmacı kamplarında yaşamaya zorlayarak çözme-yi umuyor. Bu çözümün neresinin İnsan Hakları Sözleşmeleri ya da Mülteci Hukuku ilkelerine uygun olduğu sorgulanması gereken sorulardır. Eğer tümüyle anılan ilkelere uygun olsaydı bu zorlanan çözüm kuşkusuz Avrupalılar herkesten önce Avrupa anakarasında uygulardı bu çözümü.

Ülkemize dönmeye zorlanan Suriyeliler ya da Afrikalıların önemli bir bölümü bundan sonra ülkemizde yaşamaya çalışacak. Hem de elde yetersiz yerleşim, çalışma, iş, eğitim olanaklarını sonuna dek zorlayarak. Suriye’deki olaylar başladığından bu yana anlaşılabilir biçimde uygulayageldiğimiz açık kapı politikası (sınırlarımızda sorulan vize, geçerli seyahat belgeleri, yaşama ve geçim kaynaklarına ilişkin veriler) sorulmadan güney ve güneydoğu sınırlarımızın tamamen açık tutulmasının bir sonucu olarak hatta bu uygulamanın zorunlu kıldığı yasal düzenleme 4 Nisan 2013 tarihinde yürürlüğe konan 6458 sayılı “Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu” başlığını taşıyan yasayla aşılmaya çalışılmıştı. Bundan sonra da elimizdeki tek önemli düzenleme anılan yasa gibi görünüyor.

¹⁰⁷ Anılan sözleşmede kullanılan terim de AB’nin yarattığı güvenli ilk sığınan ülke (safe first country of asylum) gibi kavramların bir türevidir. Bu kavramların bizi nereye götürdüğünü anlamadan yıllarca AB ile müzekere ediyoruz zannıyla tartıştığımız anlaşmalar gerçekte Avrupa anakarasını göçmenlerin istilasından korumayı hedefliyor. Çözümleyici bakışı kazanmak yıllar aldığı ve her müzakere aşamasına farklı kimseler katıldığından bir türlü sağlıklı bir noktaya varamadığımızı için belki de bu gelişmeler. Çözümü görmemiz belki de başka yüzyıla kalacak.

6458 sayılı Yasa:

Anılan yasa da bir başka kavram karmaşası ve akıl karışıklığı nede-ni gibi görünüyor. Çünkü yasa, kuşkusuz ülkemizdeki Suriyeli'ler dü-şünülererek yapılmış bir tüzel düzenleme. Yasa metninde, Mültecilerin Hukuki Durumuna İlişkin 1951 Sözleşmesi ile eki 1967 Protokolü'nden (m. 3, (p), (r) ve (s) bentleri) ile düzenlenen ve Sığınmacı Hukukunun en önemli kurallarından olan "geri gönderme yasağı"na (**nonrefoulement**) çok açık biçimde yer verilirken (m. 4), aynı yasada daha yüksek sesle öne çıkarılan konu tamamen farklı: "Göç" ve "göç idaresi" adıyla yeni bir ulusal birimin kuruluşu.

Öte yandan, yasayı yapanlar yukarıda özetlediğim önceki uygula-malarımızın yarattığı kavram karışıklığını aşmaya çalışmış. Özellikle, "savaşta" (ülkelerindeki uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatış-madan) kaçıp da ülkemize gelen yabancılar için, sınırdan girişte vize aranmaması, hatta geçerli pasaportu bile bulunmayan, fakat eziyet görmek konusunda haklı bir korkusu olanların sığınmacı başvurusu yapabilmek için ülke sınırından geri döndürülmemeleri gibi; sığınma-cılık statüsünün 'gönüllü geri dönüş'le sona ereceği (m.85) gibi Ulusla-rarası Sığınmacı Hukukunun temel ilkelerini kapsıyor.

Dolayısıyla, 2013 tarihli yeni yasamız, göç (göç idaresi-m. 103 v.d.), sığınma, vatansızlık konularında karma bir düzenleme (m. 12-16) ge-tiriyor gerçekte.

Suriye'deki sorunun bir "uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışma" olduğu 20 Aralık 2012 tarihinde BM Güvenlik Konseyi etnik gruplar arasında süren "uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışma" niteliğinde olduğunu kabul etmiştir. Bundan sonraki yıllarda da BM İnsan Hakları Konseyi'nde ve BM Güvenlik Konseyi'nde kabul edilen çok sayıda karar ve rapor, bölgemizdeki sorunun bir etnik itişmeden kaynaklanan silahlı çatışma olduğunu teslim etmektedir. Ancak, so-run tek ülke sınırları içinde kalmamış; hem Irak hem Suriye, bir ulus-lararası terör örgütü olarak kabul edilen, kendilerini başlangıçta IŞİD (DAEŞ ya da IS) ya da Irak Şam İslam Devleti olarak sunan silahlı grubun katıldığı, BM olduğu gibi (Güvenlik Konseyi, İnsan Hakları Konseyi, Arap Ligi, AB üyesi devletler, İslam Konferansı Örgütü (İKÖ) bünyesinde yapılan birçok toplantını konusu oluyor. Farklı düzlemler-de, insancıl, insan hakları, askeri, acele gıda, su, konut yardımı sağlan-masına gayret eden uluslararası kuruluş ve bireysel devlet çalışmala-

rına konu oluyor. Türkiye’de de devletin hemen her kesiminde resmi girişimleri konusu, hem gönüllü yardımların odağında. Ancak, 2015 yılı sonunda konuda bilinçli bir karar verilip, işler düzene konmuş görünmüyor.

Burada üyesi bulunduğumuz Göç ve Kalkınma Evrensel Forumu (**Global Forum on Migration and Development**) çerçevesindeki çabalara da işaret edilmelidir. Son olarak 2015 yılında AB’yle birlikte yürürlüğe koyduğumuz Suriye’den gelen sığınmacıları ülkemizde tutup, AB’ye geçmelerine engel olmaya yarayacak bir de “Ortak Eylem Planı” (**EU-Turkey Joint Action Plan**) kabul ettiğimizi not etmelidir. AB ile yapılan son (Mart 2016) müzakerelerin, ülkemize gelen Suriyelilerin burada kalmaları karşılığında AB’nin vereceği bir miktar Avro ile sınırlı olduğu, bunun dışında Ortadoğu’daki sorunlara, hatta zorla geri gönderilenler sorununa kökten çözüm aranmadığı, getirilmeye de çalışılmadığı anlaşılmaktadır.

(C) GÖÇ sorunu:¹⁰⁸

Buraya kadar insan hareketlerinin başlamasına neden olan olayların örneğin (eski Yugoslavya, 2008’den başlayarak Suriye’deki gibi uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışma (iç savaş), yahut da (Nazi Almanyası’nda Musevi inancından olanlar için yürürlüğe konan kısıt-

¹⁰⁸ “Migration” yani göç. Kavram karşılığında dilimizde, Arapça kökenli “hicret”ten türetilmiş “muhaceret”, göçmenlere ise “muhacir” denmektedir. Burada tarafsız olmaya çalışmalı ve göç konusunu somut verilerle irdelemeliyiz:

Belirli bir inançta olanların, topluca, zorla yer, ülke değiştirmeye sevk edilmesine en eski örneği Musevilere uyguladığı anılmalıdır. Önce kutsal kitaplardan bulabildiğimiz, Hazreti Musa’nın Kızıl Denizi yararak, inananlarını Mısır’dan dışarıya götürmesi ve Sina’ya varışları anılabilir.

İkinci tarihsel olay: İspanya Kralı Ferdinand ve Kraliçe İsabella’nın Katolikliği seçmesiyle, 1492’de Engisizyonun (Inquisition), toplam 200,000 İspanyol Sefarad Yahudileri’ni İspanya dışına sürmeleri, onların da önce Portekiz ardından Osmanlı İmparatorluğu’na (Sultan Beyazıd’ın daveti üzerine) göç etmeleri anımsanması gereken tarihteki en eski göçlerden biridir. Burada tarafsız olmaya çalışmalı ve göç konusunu somut verilerle irdelenebilir. Bu bağlamda örneğin yukarıda anılan İsrailoğullarının İspanya dışına gönderilmesi son değildir. Çünkü geçtiğimiz yıl (2015) içinde İspanya Kralı’nın hükümetinden, İspanya’dan böylece gitmek zorunda kalan Sefarad ailelerin genç kuşaklarının İspanya’ya geri dönmelerine ve AB vatandaşı olabilmelerine olanak verecek bir yasayı yürürlüğe koymalarını istediği not edilmelidir. İspanya Parlamentosu’nun böyle bir yasayı 2015 yılı ilkbahar aylarına yürürlüğe koyduğu not edilmelidir.

Mehmet Emir Çağiran, Uluslararası Örgütler 277-78 (Ankara, Turhan Kitabevi 2013)

layıcı olan Nürnberg yasaları gibi) devlet eliyle yapılan ayırımcı uygulamaların zorunlu kıldığı istem dışı olarak ülke dışına göçlerden söz ettik.

Oysa unutulmamalıdır ki, **göç** kişinin yaşadığı ülkedeki zorlu koşullardan kurtulmak isteği dışında, örneğin daha iyi koşullarda yaşamak, sanatını ya da bilgisini kullanabilmek, gelir kazanmak, yabancı bir dili öğrenmek ve konuşmak, daha mutlu olmak gibi kişisel istemlere bağlı olabilir. Ya da kişinin yaşadığı ülkedeki siyasal durumu değiştiren gelişmelerin bulunması¹⁰⁹ ya da yeni yapı, devlet gibi statü kuran (Lozan Antlaşması gibi) antlaşmaların yürürlüğe konulmasından kaynaklanabilir. Devletimizin yakından bildiği, sorunlarını tanıdığı en önemli ve yakın örneklerden biri de, Osmanlı İmparatorluğu'nun Rumeli topraklarının kaybetmesiyle sonuçlanan 1913 Balkan Savaşları dolayısıyla İmparatorluğun Anadolu topraklarına gelmek zorunda kalan Balkan Muhacirleridir¹¹⁰.

Örneğin bu konuda gözden kaçırabileceğimiz tüzel düzenlemelerden birine: T.C. Devleti'ni kuran 1934 tarihli Lozan Antlaşması'nın 33 ve 34. maddelerinde rastlıyoruz. Böylece yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti ülkesinde bulunan kimselerin yabancı ülke uyrukluğuna geçmesi ya da yabancı ülkede oturmakta olan Türk kökenli kimselerin Türkiye'ye gelmelerine olanak tanınmaktadır¹¹¹.

Yakın tarihli bir başka örnek de, 1970'lerin başında Alman Federal Cumhuriyeti, Fransa, Hollanda gibi Avrupa ülkelerde, o devletlerin vatandaşlarının yapmaya isteksiz olduğu vasıfsız işleri yapmak üzere

¹⁰⁹ 14 Ocak 2016 tarihli Fransız televizyon kanalı (TV5) yayını haberlerde, Fransa'da yerleşik Musevilerin, bu ülkede artık insan hakları ve özgürlüklerinin eskisi gibi korunmadığı, yeterli derecede güvenli olmadığı gerekçesiyle, toplu olarak İsrail'e gittikleri ve yeni yerleşimlere yerleştikleri söylendi. Bu gelişme, 2015 yılında Fransa-Paris'de meydana gelen Charlie Hebdo saldırısı ve Suriye'deki olaylara bağlı nüfus hareketlerinin akla gelmeyen bir etkisi gibi görünmektedir.

¹¹⁰ Balkan savaşları sırasında Mustafa Kemal Paşa'nın Trablusgarp savaşıyla uğraştığı günlerde Selanik kaybedilmiştir. Annesi Zübeyde Hanım ve kız kardeşi Makbule Hanım'ın İstanbul'a geldikleri, Akaretler yokuşunda özellikle Rumeli muhacirlerinin barınması için yapılmış olan evlerden birinde oturduklarını nice zaman sonra Başkent'e gelebildiğinde öğrenecektir. Mustafa Kemal Paşa, o tarihte henüz paşalık kıdemini almamıştır.

¹¹¹ Prof. Dr. Hüseyin Pazarıcı, Türk Dış Politikasının Başlıca Sorunları s: 7-8 (Turhan Kitabevi, 2015 Ankara).

ülkemizle vardıkları işçi alımı anlaşmaları, Avrupa'ya işçi vatandaşlarımızın göçünün önünü açtığı, günümüzde Almanya'da üçüncü kuşak Türk vatandaşlarının o devletlerin yasama erklerine (meclis) seçilmiş parlamenter olabildikleri unutulmamalıdır.

Benzer biçimde günümüzde de birçok Avrupa Birliği (AB) üyesi olmayan ülke vatandaşı, dil öğrenmek, mevsimlik işçi olarak çalışmak üzere (İtalya, Fransa, İspanya, Birleşik Krallık gibi) Avrupa ülkelerine, bir kısım varıl Kuzeyli ülke vatandaşlarının ise emekliliklerini sıcak güney ülkelerinde geçirmek için (örneğin Birleşik Krallık vatandaşlarının İspanya, Portekiz ya da ülkemizde emeklilik geçirmek üzere) buralara gittikleri görülmektedir.

Yurdumuz tüzel düzenlemelerine yakın tarihte giren bir başlık da, özellikle 2008'de Suriye'de başlayan iç savaştan kaçan, ya da Afrika'da yaşanan kuraklık ve terör gibi doğal ya da insan yapısı sorunlardan kurtulmak üzere ülkemize gelen, ya ülkemizde ya üçüncü bir devletten sığınmacı statüsü kazanabilmeyi uman yabancılar için bir yasa çıkarılmıştır. Anılan bu yabancılar ülkemizde ya sürekli ikamet edebilmek için, yani göçmen olarak gelenlere, vatansızlar kimselere ve sığınmacılara ilişkindir. 2013 yılındaki bu yasa 04/04/2013 günlü, **6458** sayılı "Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu"dur. İlk bakışta sözkonusu Yasa'yla özellikle Suriye'den gelenlere sığınmacı statüsünün kazandırılması bakımından bir kolaylık getirileceği izlenimine kapılmak olanağı varsa da, bu ilk izlenim yanıltıcı görünmektedir.

Anılan yasanın hedef kitlesi "sığınmacılar" (mülteciler), konusu "sığınma" (iltica) değil, ülkemize "göçmen" olarak gelebilecek yabancılarıdır. Bir başka deyişle, yeni yasamızın konusu "göç"tür. Dolayısıyla, anılan Yasa özellikle ülkemize göç edecek yabancıların sahip olması gereken vizeler, göç konusunda karar alabilecek yetkili organın kim olduğu, yetki ve görevleriyle ilgili ayrıntılı hükümler içermektedir (m. 14-20, 103 vd.).

Bundan başka yasa, Uluslararası Mülteci Hukuku'nun sığınılan devlet bakımından temel kuralı olan "geri gönderme yasağı" (**non refoulement**) gibi temel kuralları içermektedir (m.4). Ve son olarak, tarafı olmadığımız BM bünyesinde hazırlanıp, imzaya açılmış olan ve halen yürürlükte bulunan "Vatansız Kişiler'e" (**Haymatlos**) ilişkin özel bir hüküm içermektedir (m.50).

Göç, Vatansızlık, Sığınma (iltica, mülteciler) konusunda varılabilecek SONUÇ:

Yeni binyılın (**milleniun**) başlangıcında (2000'de), B.M.'nin varlığı küresel topyekün bir silahlı çatışmanın (savaş) yaşanmamasının güvencesiydi. Ne var ki, II. Dünya Savaşı'ndan bu yana yerel ya da bölgesel düzlemde dünyanın çeşitli yerlerinde (Ortadoğu, Afrika Boynuzu, Afrika'nın Büyük Göller Bölgesi, Güneydoğu Asya gibi) silahlı çatışmaların yaşanmadığı tek gün dahi yaşanmadığını görüyorduk.

B.M. Sığınmacılar Yüksek Komiserliği'nin verilerini temel alırsak, en yakın bir yılda dahi dünyanın çeşitli ülkelerine yayılmış olarak günde 60 kadar silahlı çatışma sürmekte¹¹². İnsan yapısı olanlardan başka, doğal nedenlere bağlı (kuraklık, ağır yağışlar, deprem, yangın gibi) afetler, olağanüstü durumlar ya da benzeri nedenlerle, binler, hatta yüzbinler yaşadıkları yeri terk etmek zorunda kalmakta ve güvenli yeni ülkeler arıyorlar. Bir parçası olduğumuz, Kafkaslar, Ortadoğu, hatta Balkanlar'dan başlayarak orta Asya'ya kadar yayılan coğrafyada siyasal gerginlikler toplumları rahatsız etmekte.

Afrika'da salt doğal koşullar bile insan etkinliklerini olumsuz biçimde etkilemektedir. Bu koşullar insanları yerleştikleri, tanıdıkları, sevdikleri, yaşadıkları, yerleri terke zorlamakta. Ekonomik ya da doğal koşullar, pekçok insanı aş ve iş bulabilmek için göçe zorlamakta, daha iyi koşullar bulmak ümidiyle yabancı ülkelerin yolunu açmaktadır. İnsanlığın yüzyıllara yayılan bu devinimi sürmektedir. Bu bitmez yer değiştirmeler arasında, yerleşik olduğu topraklardaki zor koşullardan kaçan ve yabancı devletin korumasından yararlanmak isteyen sığınmacılar da bulunmaktadır. Daha elverişli ekonomik koşullar arayan pek çok kişi, özellikle göçmen kabul koşullarını iyice zorlaştırmış olan Avrupa ülkelerine gitmek için sığınmacılık kurumundan yararlanmaya çalışmakta. Hem bu gibi gerçek kişiler, hem de kabul eden devletlerce sığınmacı hukukundan yararlanılmaya çalışılmaktadır. Bir başka anlatımla, bu kurum hem kurtarıcı olarak, hem

¹¹² Günümüzdeki sığınmacı hukuku alanındaki uygulamalarımızla ilgili olarak bkz. Vatandaşlık, Göç, Mülteci ve Yabancılar Hukukundaki Güncel Gelişmeler-15-16 Mayıs 2006 Uluslararası Sempozyum tebliğleri, (TBB yayınları, Ankara, 2010); Av. Çiğdem Altınışık ve Av. Mehmet Şahin Yıldırım, Mülteci Haklarının KorunMASI (Ocak, 2002, Ankara Barosu yayınları).

de kötüye kullanılmaktadır. Günümüzde İnsan Hakları Hukukunun ayrılmaz bir parçası olarak algılanan Sığınmacı Hukuku kuralları, bir başka deyişle, sığınmacıların esirgenmesini amaçlayan kuralların uygulaması sürmekte. Bu kurallara olan gözden geçirerek, daha güncel, bilindik koşullara yanıt verecek kuralların kabul edilmesi gereksinimi sürmektedir. Ancak, ne AB bölgesel bir örgüt olarak, ne BM küresel bir örgüt olarak sığınmacı hareketlerine neden olan, ya da göçmen yaratan siyasal nedenlere çözüm bulmaya çalışmıyor. Yalnızca geçici, zorlayıcı önlemler almakla yetiniyor. Ne yazık ki, bugün karşımızdaki sorunlar evrensel boyutta, ve eğer tıpkı, yüz yılı geçkin süre boyunca çatışan Avrupalı kent devletleri, prenslikler, krallıklar ile (Katolik, Calvinist, Luteran gibi) farklı kiliselerin katıldığı savaşları sona erdiren “1648 Westphalia Barış Antlaşması” gibi üzerinde uzlaşmış çözümleri içeren, temel bir uzlaşma olmadan sorunların aşılamayacağından kaygı duyulmalıdır. Benzer bir endişe kaynağı, yaşama standartlarının sürmesi tümüyle petrol ve doğalgaza bağlı olan emperyalist Batılıların, Ortadoğu’daki petrol kaynakları üzerinde yüz yıl önce yaşanan planların yeniden, bu kez yeni emperyalistler eliyle oynanmasıdır. Ortadoğu’daki doğal kaynakların kötü biçimde iştah açan bir başkasının ise su olduğu akıldan uzak tutulmamalıdır, ki bu da başta İsrail olmak üzere birçok devletin müdahalesi demektir.

(D) AHALİ MÜBADELESİ:

Burada son olarak sözü edilmesi gereken, günümüzde “insan hakları”nın kazandığı önem ve ağırlık dolayısıyla, artık sözkonusu olmayan bir düzenleme türü de, örneğin bir imparatorluğun dağılmasından sonra, yeni bağımsız olan devletler arasında varılan anlaşmalar yoluyla, bu devletlerin ülkelerinde azınlık olarak kalan nüfusun üyelerinin değiş-tokuşuna yarayan anlaşmalardır. Konudaki en iyi bilmemiz gereken, belki de tek canlı örnek, 1923 Lozan Antlaşması’yla kabul edilen “Ahalî Mübadelesi”dir¹¹³. Bu bağlamda, mübadele konusu

¹¹³ “Mübadele” karşılığında daha arı bir Türkçe kavram olduğu için “değiş-tokuş” denebilir. Ancak, “ahali mübadelesi” yerleşik bir terimdir. Anılan Antlaşma’yla ülkemize gelenlere biz “mübadil” dersen, Yunanlılar, eski Osmanlı tebaası olup, Yunanca konuşamadıkları halde, Yunanistan’a gelenlere, günlük konuşmalarında ya da tarih yazımında, bazen göçmen, bazen de sığınmacı karşılığında “refugee” diyorlar.

olmayan topluluklar ise 1920 tarihli “Misak-ı Millî” belgemizin konusu olmuştur¹¹⁴.

Lozan Antlaşması’yla yapılması kararlaştırılan son derece kapsamlı ve karmaşık bir nüfus değişimi operasyonudur. Modern Türkiye’yi kuran bürokratlarca, tek bir kişiye zarar gelmeden, bürokratik bakımdan olabildiğince başarılı biçimde gerçekleştirilmiş bir operasyon olarak sunulabilir. Yüzyıllar boyu birlikte yaşayabilmiş birbirinden (dinî) inanışları bakımından ayrılan iki halk, böylece yurtlarını ve uluslarını birbirinden ayırmış ve iki bağımsız devlet kurmuştur. Mübadelenin yeni yurtlarına yerleşen ilk kuşak bakımından ağır bir psikososyal darbe olduğu ise kuşkusuzdur¹¹⁵. Bu düzenlemenin bir başarı olduğunu aradan geçen ve yüzyıla yaklaşan sürede (özellikle eski Yugoslavya’nın parçalanmasına yol açan silahlı çatışmalar, hatta Osmanlı İmparatorluğu’nun Ortadoğu topraklarında kurulan farklı manda rejimleri gibi (İngilizlere teslim edilen Filistin mandası, Fransızlara verilen sonradan Suriye olacak olan manda toprakları) yaşanan deneyimler erken bulunan çözümlerin çok başarılı olmayabileceğini kanıtlamıştır.

Günümüzde Avrupalı yazarların bazıları, ahali mübadelesi konusunu, yurdundan atılan Hristiyan azınlığa uygulanan zorunlu göç, yurttan kovma, sınırdışı etme biçiminde sunduğu, bunun kişilere uygulanan fena muamele olduğu, dolayısıyla (20.Yüzyıl anlayışında) İnsan Hakları Hukukuna aykırı olduğunu ileri sürdüğü görülmektedir¹¹⁶.

Burada Osmanlı İmparatorluğu’na ait Avrupa’daki son topraklar olan Balkanlar’ın Müslüman nüfustan arındırılması amacıyla, Milletler Cemiyeti tarafından önerilmiş iki ahali mübadelesi antlaşmasının daha var olduğu anımsanmalıdır. Bunlar, Osmanlı Devleti ile Bulgaristan ve Sırbistan Krallıkları arasında varılan uzlaşma sonucunda 1912 yılında imzalanan, Müslüman Türk ahalilerin Hristiyan Bulgar

¹¹⁴ Murat Bardakçı, “İşte, Türkiye’nin Kuruluş belgesi olan Misak-ı Millî’nin orijinali, Haber Türk Gazetesi internet adresi, 23.04.1014 <WWW>.haberturk.com/yazarlar/muratbardakci/...>

¹¹⁵ Evangelia Balta, Nüfus Mübadelesi (2015 İnkılâp Yayınları).

¹¹⁶ Bkz. M. Hansson, a.g.e. Nobel Address; E. Kontogiorgi, Population Exchange In Greek Macedonia: The Forced Settlement Of Refugees 1922-1930 (Oxford,); Clark, a.g.e..

ve Sırp ahalilerle değiş-tokuş edilmek üzere yapılmış antlaşmalardır. Ancak, önce Balkan Savaşları ardından I. Dünya Savaşı'nın başlaması dolayısıyla hiçbir zaman onaylanarak yürürlüğe konamadıkları görülür. Oysa eğer nüfus hareketlerinin gönüllü olması, hakça sosyal, psikolojik, ekonomik çözümlere ulaşılması amaçlanabilseydi, Lozan Antlaşması'yla kabul edilen mübadeleden ders alınabilirdi. Böylece, daha demokratik, insanca çözümler yaşama geçirilmeye zorlanır ve belki de XX. Yüzyılın son çeyreğinde eski Yugoslavya, 21. Yüzyılın başında ise Ortadoğu'da yaşanan silahlı çatışmaların temelinde yatan, bu ülkelerdeki dinî inanç farklılıklarının güdülmesine ve sömürülmesine izin verilmeyebilirdi.

XX. Yüzyıl içinde yaşanan iki dünya savaşı ve beraberindeki nüfus hareketleri, topyekün bir silahlı çatışma durumunda dahi, sivil halkın göçe zorlanamayacağı anlayışını öne çıkarmıştır. Bir başka anlatımla, belirli bir yerde ikamet edenlerin salt kendi güvenlikleri için dahi olsun hep birlikte zorunlu göçe tabi tutulamayacakları genel kuraldır. Bu kural, böylesi bir zorunlu göç uygulaması "insanlığa karşı suç" olarak kabul edilmiştir. Andığım bu kural Uluslararası Ceza Divanı Statüsü'nde (Roma Antlaşması, m7) bulunabilir. Türkiye'nin anılan Roma Statüsü'ne taraf olmaması, belki bu antlaşmada yer alan kural-lara tamamen uymaktan kurtarsa bile, uluslararası suç olarak kabul edilen edimleri yaşama geçirmekten alıkoyar.

Ancak, yürürlükteki kurallar yukarıda gibi olsa dahi, Suriye'deki savaşı sona erdirmek için bir yandan silahlı saldırı yoluna giderken bir yandan da barış görüşmelerini yürütüyor Batılılar. Bu çabanın içinde, A.B.D., Rusya Federasyonu'un yanısıra AB devltleri, Ürdün, Suudi Arabistan gibi bölge ileri gelenleri de var. Gerçekten bölgemize barış gelirse, ardından bir nüfus mübadelesi de gelebilir günün birinde.

(E) VATANSIZ kimseler¹¹⁷(Haymatlos):

Doğup büyüdükları, alıştıkları, yaşadıkları ülkede yapılan yasal değişikliklerle, ya da savaşı sona erdiren antlaşmalarla vatansız kalan kimseler, bir sonraki aşama, sığınmacı olabilecekleri için, vatansızların durumunu düzenleyen uluslararası antlaşmalar, BM bünyesinde ilk olarak BM Genel Kurulu'nda kabul edilen "Vatansızlığın Azaltıl-

¹¹⁷ Bu terim İ. Statelessness, Fr. un apatride karşılığında kullanılmaktadır.

ması Sözleşmesidir.¹¹⁸ Bundan başka bir de B.M. Ekonomik ve Sosyal Konseyi (ECOSOC) bünyesinde hazırlanıp, 6 Haziran 1960 tarihinde imzaya açılan “Vatansız Kişilerin Statüsü Sözleşmesi” düzenlenmiştir

¹¹⁹.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, anılan sözleşmelere taraf olmamıştır. Türkiye’nin ulusal hukukundaki, vatandaşlık yasalarının geniş yorumlanmaya elverişli olması dolayısıyla anılan Sözleşme’ye taraf olmaya gerek kalmamıştır. Dolayısıyla, vatansızlara ilişkin ulusal düzenlemede yasal bir düzenlemenin bulunmasına uzun yıllar gerek duyulmamıştır. Ancak, son olarak yapılmış olan, yukarıda anılan 2013 tarihi 6458 sayılı, “Yabancılar, göç ve sığınmacılar” konusundaki kapsamlı yasamazda, yurdumuzdaki yabancılar, yurt dışından gelen göçmenler ve son olarak da “vatansız”¹²⁰ kişilere ilişkin özel bir düzenleme getirilmiştir. Böylece mevzuatımız içinde günümüze dek özellikle vatandaşlık, nüfus yasalarımıza işlenmiş olan yabancılar, göç ve vatansızlar konusunda hayli dağınık durumdaki hükümlere bu kez bir özel düzenleme eklenmiştir.

SON SÖZ:

Günümüzde Afganistan’la başlayıp, Irak’ta¹²¹ sonra eski Yugoslavya, son olarak ise 2012’den buyana Suriye’de¹²² yaşanan, giderek boyutları ve oyuncuları (müdahilleri) artan silahlı çatışmanın, Avrupa’da yaşanan dinlerarası savaş olan ve sonuçta egemen devletlerin uluslararası hukukun aktörleri olarak kabul edildiği 1648’de Augsburg Hanedanı ile Kutsal Roma Germen İmparatoru 5. Şarl arasında (The 1648 Vestefalya -West Phalia) Barış Antlaşması’nın imzalanmasına koşut bir dinler ve hükümdarlar arası savaş ile barış antlaşmasının yapılma-

¹¹⁸ Convention on the Reduction of Statelessness, BM Genel Kurul’unun 4 Aralık 1954 gün ve 896 (IX) sayılı kararlı üzerine hazırlanıp 1961 yılında imzaya açılan sözleşmedir.

¹¹⁹ Convention relating to the Status of Stateless Persons

¹²⁰ 6458 sayılı Yasa m. 3 (ş) vatansızlara ilişkin özel hükümdür.

¹²¹ Irak’ta 1990’lı yılların başında Saddam Hüseyin’in katı yönetiminde Kürtlere yönelik kimyasal saldırıları (Ör: Halepçe katliamı), güney Irakta marş Araplarını yok etmeye yönelik saldırılar ile süren iç karışıklıklar.

¹²² Siz de bölgede olan olayları anlamakta sıkıntı çekiyorsanız, 07 Aralık 2015 tarihli SÖZCÜ Gazetesi’nde yayımlanan “Bilge Diplomat Şükrü Elekdağ’dan, uçak kriziyle ilgili çarpıcı tespit...” başlıklı Uğur Dündar’ın Emekli Büyükelçi Sn. Şükrü Elekdağ ile yaptığı söyleşi yol göstericidir.

sı Ortadoğu'da ve Müslümanların yoğun olduğu dünyanın bu coğrafyasında beklenebileceği akla gelmektedir.

Koşut bir başka beklenti yukarıda anlatılan Ortadoğu'daki bonunlarıuynh belki Yeni Dünya'yı etkile

Dolayısıyla, bugünlerden yukarıda özetlediğim hem silahlı çatışmaya özgü olan hukuk kurallarını anımsamaya; hem de iç gerginlikler, uluslararası olmayan silahlı çatışma gibi gri dönemlerde uygulanan hukuk kuralı bulunup bulunmadığını bir kez daha düşünerek yeni çözümler aranması gerekecek gibi görünmektedir.

Suriye'de yaşanan iç savaş¹²³ dolayısıyla, II. Dünya Savaşı'ndan bu yana en büyük, en kapsamlı sığınma (iltica) sorunu yaşanmaktadır. Bu yalnızca bölgesel değil, evrensel bir sorundur artık. Suriye'de başlayan silahlı çatışmanın neden olduğu ve adı daha tam olarak konamayan göç, iltica hareketi ivedi çözüm gerektiriyor. Ne var ki, Batılılar özellikle Ortadoğu'dan kaçanların kolay ulaştığı eski dünya, yani Avrupa devletleri (AB üyesi devletler) daha fazla sayıda sığınmacı ya da göçmeni kabul etmek ve onlara bugüne kadar tanınan kadar ya da daha geniş haklar tanımak ek yükü getirecek yeni bir yasal düzenleme düşünmek, yazmak, kabul etmek niyetinde değilmiş gibi görünmekte. Bunda, özellikle bu ülkelerde seçim döneminin çok yakın oluşu, bu ülkelerde fazla göçmenin ve sığınmacının bulunması etken oluyor. Ayrıca bugüne dek benimsenen Avrupa standartları vatandaşa tanınan insan haklarının sığınmacılara da tanınmasını öngörüyor. Bu ise devletlere olduğu gibi Avrupalılara (birey) da ek yük getirmekte. Türkiye Cumhuriyeti Devleti ise, yıllardır periferinde dolaştığı AB'den tam üyelik değil, ancak büyük bir lokma koparmakla yetinecekmiş gibi görünüyor.

Bu, şimdilik Uluslararası Sığınmacı Hukuku (51 Sözleşmesi) kurallarına dokunulamayacağı anlamına geliyor. Dolayısıyla, bundan sonra izlenebilecek yolları sağlıklı biçimde öngörebilmek için özellikle biz hukukçuların, şu fi tarihine (yani eski zamana) ait, bazen de yalnızca ayrıntıymış gibi görünen tarihsil verilerin farkında olmamız, biraz bilmemiz gerekiyor.

¹²³ Suriye'deki çatışmaların, "uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışma" olduğu, 2014'te alınan 2139 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararıyla kabul edilmiştir (Security Council, Resolution 2139 (2014).)

Kaynakça

- Evangelia Balta, Nüfus Mübadelesi (İnkılâp Yayınları, Aralık 2015).
- G.J.Bass, Stay The Hand of Vengeance (2000, Princeton University Press, ABD).
- G. Burgess, "Into the Protecting Arms: The League of Nations and the Extension of International Assistance to Unprotected Persons in the Middle East and Europe, 1926-1928", Eras Journal, 2001 (Melbourne), <http://arts.monash.edu.au/publications/eras/edition-1/burgess.php> .
- Bruce Clark, Twice A Stranger (UK, 2006).
- N. Hansonn, Office International Nansen pour les Réfugiés, Nobel Adress, December 10, 1938, http://nobelprize.org/nobel_prizes/peace/articles/sveen/index.html!// .
- E. Kontoggiorgi, Population Exchange In Greek Macedonia: The Forced Settlement Of Refugees 1922-1930 (Oxford).
- C.A.Macartney, "Refugees: The Work of the League", http://www.promacedoniaia.org/en/cm/cm_2.html .
- Mehmet Emir Çağiran, Uluslararası Örgütler (Ankara, Turhan Kitabevi 2013).
- Mehmet Ali Gökaçtı, Nüfus Mübadelesi-Kayıp Bir Kuşağın Hikâyesi (İletişim Yayınları, 2010),
- Prof. Dr. H Pazarcı, 2 Uluslararası Hukuk Derslerİ, Gözden geçirilmiş 8.bası, 189-197 (Ankara, 2004).
- " " " " , Türk Dış Politikasının Başlıca Sorunları (Ankara, Turhan Kitabevi, 2015).

Avukat Dr. Özden Sav

"Uluslararası Hukuk açısından sığınma, göç, nüfus mübadelesi ve vatansızlık" gibi silahlı çatışma bağlantılı nüfus hareketleri başlıklı yazıda, özellikle Suriye'de 2010'dan buyana yaşanan iç savaşın neden olduğu nüfus hareketlerinin hukuksal etkileri üzerinde duruyor. Silahlı çatışma hukuku, sığınma hukuku, insan hakları hukukundaki ilgili başlıklar irdeleniyor.